

Гілберт Кіт Честертон
СКАНДАЛЬНИЙ ВИПАДОК
ІЗ ПАТЕРОМ БРАУНОМ

ВИДАННЯ З ПАРАЛЕЛЬНИМ ТЕКСТОМ

Gilbert Keith Chesterton
THE SCANDAL
OF FATHER BROWN

Видання з паралельним текстом

Гілберт Кіт Честертон

**Скандальний випадок із
патером Брауном = The
Scandal of Father Brown**

«Фолио»

1910,1925,1933

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)

Честертон Г.

Скандальний випадок із патером Брауном = The Scandal of Father Brown / Г. Честертон — «Фолио», 1910,1925,1933 — (Видання з паралельним текстом)

ISBN 978-966-03-7898-8

Ім'я Гілберта Кіта Честертон (1874—1936), англійського християнського мислителя, журналіста і письменника, відомо в усьому світі. Він написав близько 80 книжок, серед яких кілька сотень віршів, 200 оповідань, 4000 есеїв, п'єси та романи, проте зажив слави як автор циклу детективних новел, головним персонажем яких був патер Браун. Цей сором'язливий, на перший погляд, нічим не примітний священник завдяки своїй спостережливості й вмінню зіставляти факти майстерно розкривав найскладніші і найзаплутаніші злочини. До видання увійшло 9 новел із детективного циклу про патера Брауна, серед яких «Свічадо в будинку судді», «Убивство нашвидкуруч», «Молот Господа» та інші. В форматі a4.pdf сохрaнено издательское форматирование

УДК 821.111

ББК 84(4Вел)

ISBN 978-966-03-7898-8

© Честертон Г., 1910,1925,1933

© Фолио, 1910,1925,1933

Содержание

Скандальний випадок із патером Брауном	5
Свічадо в будинку судді	5
Три знаряддя смерті	17
Таємниця саду	26
Убивство нашвидкуруч	38
Людина в пасажі	50
Кінець ознакомительного фрагмента.	52

Гілберт Кіт Честертон

Скандалний випадок із патером Брауном = The Scandal of Father Brown

Скандалний випадок із патером Брауном

Свічадо в будинку судді

Джеймс Бегшоу і Вілфред Андергілл були старими друзями і дуже любили нічні прогулянки, під час яких мирно балакали, блукаючи лабіринтами тихих, немов вимерлих вулиць великого міського передмістя, де вони жили. Перший із них – високий, чорнявий, добрий чоловічок із вузькою смужкою вусів на верхній губі – служив професійним детективом у поліції, другий, невисокий блондин із проникливим, різко окресленим обличчям, був любителем, котрий палко захоплювався розшуком злочинців. Читачі цієї оповідки, написаної зі справді науковою точністю, будуть, мабуть, вражені, дізнавшись, що казав професійний поліціант, любитель же слухав його з глибокою шанобливістю.

– Наша робота, мабуть, єдина у світі, – промовляв Бегшоу, – бо дії професіонала люди чомусь вважають помилковими. Нехай так, але ніхто не стане писати розповідь про перукаря, котрий не вмів стригти, і клієнт змушений йому допомагати, або про візника, котрий не в змозі правити конем до того часу, поки вершник не пояснив йому премудрості транспортування в світлі новітньої філософії. При всьому цьому я аж ніяк не маю наміру заперечувати, що ми схильні обирати найвторованіший шлях або, іншими словами, безуспішно діємо відповідно до якихось правил. Але помилка письменників у тому, що вони вперто не дають нам можливості успішно діяти в згоді із загальноприйнятими правилами.

– Без сумніву, – зауважив Андергілл, – Шерлок Голмс сказав би, що діє в згоді з правилами і за законами логіки.

– Можливо, він має рацію, – підтвердив поліціант, – але я мав на увазі правила, яких переважно дотримуються люди. Це як робота в армійському штабі. Ми збираємо інформацію.

– А вам не здається, що і в детективних романах це не виключено? – поцікавився його приятель.

– Що ж, візьмімо як приклад якусь справу, розкрити Шерлоком Голмсом і Лестрейдом, професійним детективом. Припустімо, Шерлок Голмс може здогадатися, що зовсім незнайомий чоловік, котрий переходить вулицю, – іноземець, бо той, аби не потрапити під автомобіль, дивиться праворуч, а не ліворуч, а в Англії рух лівобічний. Охоче припускаю, що Голмс здатен висунути таку гіпотезу. Перекоаний, що Лестрейду така думка й на гадку не спаде. Але не випускайте з уваги те, що поліціант хоч і не може часом здогадатися, зате цілком може знати щось наперед. Лестрейд міг точно знати, що цей перехожий – іноземець, бо поліція, в якій він служить, зобов'язана стежити за іноземцями. Можна заперечити, що поліція стежить за всіма. Я поліціант, тому мене тішить, що поліція знає багато, адже кожен прагне працювати на совість. Але я як громадянин часом задумуюся, чи не забагато вони знають?

– Та невже ви можете всерйоз стверджувати, – вигукнув Андергілл із недовірою, – що знаєте все про кожного зустрічного, котрий трапляється вам на будь-якій вулиці? Припустімо, ген із того будинку зараз вийде людина, хіба ви і про неї все знаєте?

– Безумовно, якщо це – господар будинку, – відповів Бегшоу. – Цей будинок орендує літератор, англієць румунського походження, зазвичай живе в Парижі, але переселився сюди,

щоб працювати над якоюсь поетичною п'єсою. Його звать Озрік Орм, він належить до нової поетичної школи, і вірші його читати важко. Звісно, наскільки я особисто можу про це судити.

– Але я мав на увазі всіх людей, котрих зустрічаєш на вулиці, – заперечив його співрозмовник. – Я думав про те, до чого ж це здається дивним, новим, безликим: ці високі, глухі стіни, ці будинки, що потопають у садах, їхні мешканці. Та ні, ви не можете знати їх усіх.

– Я знаю декого, – відгукнувся Бегшоу. – Ось за цією огорожею, вздовж якої ми зараз ідемо, розлігся сад, що належить серові Гамфрі Гвінну, хоча зазвичай його називають просто суддя Гвінн: це той самий старий суддя, котрий зняв такий галас із приводу шпигунства під час світової війни. Сусіднім будинком володіє багатий гендляр сигарами. Родом він із Латинської Америки, смаглявий такий, відразу видно іспанську кров, але прізвище у нього суто англійське – Баллер. А он той будинок, наступний за порядком... Стривайте, ви чули шум?

– Я чув якісь звуки, – відповів Андергілл, – але, певна річ, поняття не маю, що це було.

– Я знаю, що це було, – сказав нишпорка. – Це були два постріли з великокаліберного револьвера, а потім – зойк про допомогу. І долинули ці звуки із саду за будинком, який належить судді Гвінну, з цього раю, де завжди панують мир і законність.

Він пильно оглянув вулицю і додав:

– А в огорожі є одні-єдині ворота, і, щоб до них дістатися, треба зробити гак у добрих півмилі. Ет, була б ця огорожа трохи нижчою або я трохи легшим, тоді інша річ, але все одно я спробую.

– Он є місце, де огорожа і справді нижча, – сказав Андергілл, – і поруч є дерево, воно там дуже до речі.

Вони побігли вздовж огорожі і справді побачили місце, де огорожа круто знижувалася, немов ідучи в землю наполовину. А також дерево в саду, всіяне найяскравішими барвами, простирало назовні гілки, золотисті при світлі самотнього вуличного ліхтаря. Бегшоу вхопився за кривого дрючка і перекинув ногу через невисоку огорожу. А вже наступної миті друзі вже стояли в садочку, до колін потопаючи в килимі з чіпких трав, що стеляться.

У цей нічний час сад судді Гвінна виглядав вельми своєрідно. Він був великий і тягнувся незабудованою околицею міста, прилягаючи до високого темного дому, який стояв останнім, наприкінці вулиці. Будинок цей можна назвати темним у самому прямому значенні слова, бо віконниці були зачинені наглухо і жоден промінчик світла не проникав назовні крізь їхні щілини, хоча б із боку палісадника. Зате в самому саду, що прилягав до будинку і, здавалося, тим більше мав би бути оповитий темрявою, подекуди мерехтіли, догоряючи, іскри, наче після феєрверку, немов гігантська вогняна ракета впала і розсипалася поміж дерев. Просуваючись уперед, друзі виявили, що це світилися гірлянди кольорових лампочок, якими були унізані дерева, як коштовними плодами Аладдіна. Але особливо світло виливалося з круглого озерця чи ставка, у воді якого блискотіли і переливалися бліді різнокольорові вогники, ніби і там також горіли ліхтарики.

– Може, у нього врочистий прийом? – спитав Андергілл. – Схоже на садову ілюмінацію.

– Ні, – заперечив Бегшоу. – Просто у нього така примха, що він вважає за краще насолоджуватися цим видовищем на самоті. Обожаю бавитися своєю власною маленькою електричною мережею, а розподільчий щит міститься он у тій окремій прибудові, де він працює і зберігає свої папери. Баллер, його приятель, стверджує, що, коли горять кольорові лампочки, зазвичай це однозначна ознака того, що його краще не турбувати.

– Щось як червоний стоп-сигнал, – зауважив Андергілл.

– Великий Боже! Боюся, що це і є саме такий сигнал, – і нишпорка побіг до ставка.

Не минула навіть одна мить, як Андергілл і сам помітив те, що раніше побачив його приятель. Мерехтливе світлове кільце, схоже хіба що на якийсь німб, що іноді оточує місяць, а тут облямовував круглу водойму, переривали дві чорні риски, точніше якісь смуги. Як виявилось,

це були дві довгі чорні кінцівки людини, яка лежала біля ставка, повністю зануривши голову в воду.

– Сюди! – уривчасто крикнув нишпорка. – Так виглядає...

Голос його замовк на відстані, бо він уже мчав щодуху через широку галявину, ледь помітну при слабкому електричному освітленні, і далі навпростець через весь садок до ставка, біля якого лежав невідомий чоловік. Андергілл підтюпцем подався йому вслід, але він раптом злякався, бо сталася дуже неприємна несподіванка. Бегшоу, котрий, як стріла, летів по прямій лінії до незнайомця, розпростертого біля ставка, що круто завернув убік і, ще додавши собі прудкості, помчав до будинку. Андергілл ніяк не міг збагнути, чому його приятель так різко і раптово змінив напрямок свого руху. Але ще через секунду, коли нишпорка пірнув у тінь будинку, звідти, з мороку, почувлася метушня, що супроводжувалася лайками, а потім Бегшоу знову виринув звідтіля, тягнучи за собою чоловічка, котрий запекло впирався, субтильного та рудоволосого. Спійманий на гарячому, мабуть, хотів сховатися за рогом будинку, але гострий слух нишпорки вловив шурхіт його кроків, ледь чутний у тиші, і нагадував борсання пташки в кущах.

– Андергілле, зробіть милість, – сказав поліціант, – біжіть до ставка й подивіться, що там і як. Ну, а ви хто такий? – спитав він, різко зупиняючись – Ім'я, прізвище?

– Майкл Флуд, – відповів незнайомиць викличним тоном. Він був маленький, миршавий, з непомірно довгим гачкуватим носом на вузькому та сухому, немов пергаментному обличчі, блідість якого була особливо помітна, відтіняючою вогняно-рудю шевелюрою. – Я тут, маю запевнити, ні до чого. Коли я прийшов, він уже лежав мертвий, і мені стало страшно. Я з газети, хотів взяти у нього інтерв'ю.

– Коли ви, газетярі, берете інтерв'ю у знаменитостей, – зауважив Бегшоу, – то вам доводиться перелізати для цього через садову огорожу?

І він суворо вказав на подвійний ланцюжок слідів, що тягнулися алеєю до квіткової клумби.

Чоловічок, котрий назвався Флудом, також напустив на себе суворого вигляду.

– Кожному газетному репортеру інколи доводиться перелізати через якісь огорожі, – сказав він. – Я довго стукав у вхідні двері, але так і не достукався. Гадаю, що лакей кудись відлучився.

– А звідки ви знаєте, що він відлучився! – спитав слідчий, дивлячись на нього з підозрою.

– Та тому, – відповідав Флуд із явно удаваним спокоєм, – що не я один ліз через садові огорожі. Досить імовірно, що і ви зробили те саме. У будь-якому разі, і лакей це зробив, я тільки хвилюку тому бачив, як він зістрибнув із огорожі біля самої хвіртки, по той бік саду.

– Але чому ж він не скористався хвірткою? – продовжував допит Бегшоу.

– Звідки ж я можу знати? – огризнувся Флуд. – Імовірно, тому, що вона замкнена. Питайте у нього, а не у мене, он він якраз повертається.

І справді, біля будинку з'явилася ще чиясь невиразна тінь, ледь помітна в напівтемряві, пронизаній слабким електричним світлом, а потім стало видно широкоплечого чолові'ягу у червоному жилеті, одягненому поперх заношеної до неймовірності лівреї. Він квапливо, але спокійно й упевнено наближався до бічних дверцят будинку, коли окрик Бегшоу змусив його зупинитися. Слуга неохоче підійшов, і можна було тепер роздивитися жовтувате обличчя з азійськими рисами, яким цілком відповідало прилизане синяво-чорне волосся.

Бегшоу різко повернувся до чоловіка, котрий назвався Флудом.

– Чи може хоча б хтось у цій окрузі, – спитав він, – засвідчити вашу особу?

– У цій країні таких знайдеться небагато, – буркнув репортер. – Я тільки нещодавно переїхав сюди з Ірландії. Єдиний, кого я знаю в тутешніх краях, це священник церкви Святого Домініка, патер Браун.

– Ви обоє будьте ласкаві залишатися тут, – сказав Бегшоу. І додав звертаючись до лакея: – А вас я прошу піти в будинок, зателефонувати до церкви Святого Домініка і попросити патера Брауна приїхати сюди якнайшвидше. Та дивіться, без фокусів.

Поки енергійний нишпорка вживав заходів на випадок можливої втечі затриманих, його приятель, як йому і було сказано, поспішив на місце, де розігралася трагедія. Місце це виглядало досить дивно: справді, якби трагедія не була настільки жахливою, вона представлялася б украй фантастичною. Мертвий чоловік (при самому поверхневому огляді відразу ж стало ясно, що він справді мертвий) лежав, опустивши голову в ставок, і мерехтливе штучне освітлення оточувало його голову якоюсь подобою святотатського німба. Обличчя в нього було виснажене та неприємне, голова майже голомоза, тільки з боків ще кучерявилися рідкісні пасма – сиві, зі сталевим відливом, вони завивалися кільцями, і хоча скроню розтрощила куля, Андергілл одразу впізнав риси, які бачив на численних портретах сера Гамфрі Гвінна. На покійнику був фрак, а його довгі, тонкі, як у павука, ноги чорніли, розкинуті в різні боки на крутому березі, з якого він упав. Немов за фатальної, реально диявольської примхи, кров повільно сочилася у воду, що світиться, і цівка зміїлася, прозора-червона, як передзахідна хмара.

Андергілл сам не міг би сказати, скільки часу він простояв, споглядаючи на зловісний труп, а потім підняв голову і побачив, що над ним, біля краю стрімчастого берега, з'явилися четверо незнайомців. Він очікував приходу Бегшоу і спійманого ірландця, тому легко здогадався, хто та людина в червоному жилеті. Але в четвертому з них була якась дивна і смішна урочистість, що незбагненним чином поєднувала непоєднуване. Він був опецькуватий, круглолидий і носив капелюх, що нагадував чорний німб. Андергілл здогадався, що перед ним священник. Але при цьому йому чомусь згадалася й стара, почорніла від часу гравюра, на якій був зображений «Танок смерті».

Потім він почув, як Бегшоу сказав священнику:

– Дуже радий, що ви можете засвідчити особу цього чоловіка, але все ж таки прошу мати на увазі, що він, тим не менш, залишається під певною підозрою. Звісно, цілком може статися, що він не винен, але як би там не було, а в сад він проник незвичайним способом.

– Хоча я вважаю його невинним, – сказав священник безпристрасним голосом. – Але, певна річ, могу й помилятися.

– А чому, власне, ви вважаєте його невинним?

– Саме тому, що він проник у сад таким незвичайним способом, – відповідав слуга Божий. – Розумієте, сам я проник сюди способом цілком звичайним. Але дуже схоже, що я мало не єдиний потрапив сюди так, як це прийнято. У наші дні навіть найдостойніші люди перелазять у сад через огорожу.

– А що ви називаєте звичайним способом? – поцікавився нишпорка.

– Ну, як вам сказати, – пояснив патер Браун із найрєвнїшою відвертістю. – Я увійшов через парадні двері. Зазвичай я входжу в будинки саме таким шляхом.

– Даруйте, – зауважив Бегшоу, – але не так уже й важливо, яким шляхом увійшли сюди ви, якщо тільки у вас немає бажання зізнатися у вбивстві.

– А мені здається, це дуже важливо, – м'яко заперечив священник. – Річ у тім, що, коли я входив у парадні двері, мені впало в вічі щось таке, чого інші, цілком імовірно, не могли бачити.

– Що ж це було?

– Цілковитий розгром, – так само м'яко витлумачив патер Браун. – Велике свічадо в кінці коридору розбите, пальма перекинута, підлога усяна черепками глиняного горщика. І я відразу збагнув, що сталося щось недобре.

– Маєте рацію, – погодився Бегшоу і помовчав. – Якщо ви все це бачили, тут у наявності прямий зв'язок зі злочинном.

– А якщо тут у наявності зв'язок зі злочиним, – продовжував священник вкрадливо, – то цілком можна припустити, що цей чоловік ніяк із цим злочиним не пов'язаний. І чоловік цей – пан Майкл Флуд, котрий проник у сад через стіну, а потім намагався вибратися звідси настільки ж незвичайним способом. Саме незвичайність поведінки переконує мене в його невинності.

– Зайдімо в будинок, – сказав Бегшоу уривчасто.

Коли вони переступили поріг бічних дверей, пропустивши лакея вперед, Бегшоу відстав на кілька кроків і тихо завів бесіду зі своїм приятелем.

– Цей лакей поводить ся якось дивно, – сказав він. – Стверджує, що його прізвище Грін, але я сумніваюся в його правдивості: без сумніву залишається лише одне – він справді служив у Гвінна, і, вочевидь, інших постійних слуг тут не було. Але, на превеликий мій подив, він присягається, що його господар взагалі не був у саду – ні живий, ні мертвий. Каже, ніби старий суддя поїхав на врочистий обід у Юридичну колегію і мав повернутися лише через кілька годин, тому, мовляв, сам він і дозволив собі ненадовго відлучитися з обійстя.

– А чи пояснив він, – спитав Андергілл, – що спонукало його відлучитися настільки дивним чином?

– Ні, у будь-якому разі, більш-менш зрозумілого пояснення з нього так і не вдалося витягнути, – відповів нишпорка. – Знаєте, я його не розумію. Він чогось смертельно боїться.

За бічними дверима починався довгий, що тягнувся через усю будівлю, передпокій, куди вели з боку фасаду парадні двері, над якими було старомодне, напівкругле віконце, що одним своїм виглядом наганяє тугу.

Сіруваті проблиски світанку вже мерехтіли посеред темряви, немов відблиски якогось похмурого, тьмяного сходу, а передпокій слабо освітлювала одна-єдина лампа під абажуром, також вельми старомодним, яка стояла на полиці в дальньому кутку. При неправильному її світлі Бегшоу побачив той цілковитий розгром, про який згадував священник. Висока пальма з довгим віялоподібним листям була перекинута, від горщика з темно-червоної глини залишилися одні черепки. Черепки ці всіяли килим упереміш зі слабо поблискуючими уламками розбитого дзеркала, а порожня рама так і залишилася висіти тут-таки, на стіні. Перпендикулярно до цієї стіни, від бічних дверей, в які вони увійшли, тягнувся в глиб будинку широкий коридор. У далекому його кінці виднівся телефон, по якому лакей і викликав сюди священника. Ще далі крізь відчинені двері виднілися тісно зімкнуті ряди грубесних книжок у шкіряних палітурках, і ясно було, що двері ці ведуть до кабінету судді.

Бегшоу стояв, дивлячись собі під ноги, на глиняні черепки, змішані з уламками дзеркального скла.

– Маєте цілковиту слухність, – сказав він священнику. – Тут була справжня сутичка. Так виглядає – сутичка між Гвінном і його вбивцею.

– Мені справді здається, – скромно зауважив священник, – що тут можна говорити про якусь подію.

– Атож, подія справді мала місце, й ясно, яке саме, – підтвердив поліціант. – Убивця увійшов через парадні двері і застав Гвінна вдома. Ймовірно, сам Гвінн його і впустив, зав'язалася смертельна боротьба, і, мабуть, був зроблений випадковий постріл, який уцент розніс свічадо, хоча його могли розбити й ударом ноги або якось іще. Гвінну вдалося вирватися, і він кинувся в сад, де переслідувач наздогнав його біля ставка і пристрелив. Вважаю, що картина злочину вже відновлена, але, звичайно, мені необхідно ретельно оглянути всі інші кімнати.

В інших кімнатах не вдалося, однак, виявити нічого цікавого, хоча Бегшоу багатозначно вказав на заряджений автоматичний пістолет, який він знайшов у бібліотеці, обмацуючи шухляди письмового столу.

– Схоже, що суддя очікував замаху, – сказав нишпорка, – але дивно, що він не взяв з собою зброю, коли вийшов до дверей.

Нарешті вони повернулися в передпокій і попрямували до парадних дверей, причому патер Браун неухважно ковзав поглядом навколо себе. Два коридори, обклеєні однаковими вицвілими шпалерами з непоказним сірим малюнком, немов підкреслювали пишність запо-рошених і брудних дрібничок вікторіанських часів, а також позеленілої від часу старовинної бронзової лампи і тьмяної позолоченої рами, в яку було вставлене розбите дзеркало.

– Є така прикмета, що розбите дзеркало віщує нещастя, – сказав він. – Але тут весь будинок – немов передвістя біди. Дивно, що навіть меблі...

– Як дивно, – перебив його Бегшоу. – Я гадав, що парадні двері замкнені, а вони тільки на клямці.

Йому ніхто не відповів – всі вийшли за двері й опинилися в іншому саду, перед будинком. Сад цей був трохи менший і простіший, тут рябіли квіти, а в одному кінці зростав кумедно підстрижений чагарник із круглою аркою, схожою на зелену печеру, куди вели напівзруйновані сходи.

Патер Браун підійшов до арки і зазирнув усередину. Потім він раптово зник із поля зору, а через кілька секунд присутні почули у себе над головами його голос, спокійний і рівний, наче він розмовляв із кимось на верхівці дерева. Поліціант попрямував слідом за ним і виявив, що приховані сходи підіймалися до якоїсь подоби зношеного містка, який висів над темним і пустельним куточком цього саду. Місток огинав будинок, і звідти відкривався вигляд на кольорові вогники, що мерехтіли як угорі, так і внизу. Можливо, цей місток був виплодом якоїсь дивовижної фантазії архітектора, котрому заманулося побудувати над галявиною щось на зразок аркади з галереєю із самої гори. Бегшоу подумав, що в цьому глухому закутку дуже цікаво було б застати людину такої ранньої години, перед світанком, але не став витрачати свій час на якісь подальші роздуми. Він розглядав чоловіка, котрого вони зі священником тут знайшли.

Цей жевжик стояв до них спиною, низькорослий, в сірому костюмі, й єдине, що виділялося в його зовнішності, була густа шевелюра, яскраво-жовта, як головка величезного квітучого жовтцю. Вона справді виділялася, немов якийсь гігантський німб, і, коли він повільно і похмуро повернувся до них обличчям, ця подібність справила якесь надто химерне та несподіване враження. Такий німб міг би оточувати подовжене, лагідне, як у янгола, обличчя, але у цього чоловіка обличчя було злісне та зморшквате, з потужними щелепами і коротким носом, які бувають лише у боксерів після перелому.

– Наскільки я розумію, це пан Орм, знаменитий поет, – сказав патер Браун незворушно, наче представляв їх один одному в світській вітальні.

– Ким би він не був, – сказав Бегшоу, – я змушений потурбувати його і запросити вниз, де йому доведеться відповісти на кілька запитань.

Пан Озрік Орм, поет, не став самореалізовуватися, коли справа дійшла до відповідей на запитання. Там, у кутку старого саду, рано-вранці, коли сірі сутінки обволікали густі кущі, які приховували вхід на напізавалену галерею, і пізніше, за найрозмаїтіших обставин і на різних стадіях офіційного слідства, яке набувало все серйозніших обертів, обвинувачений заперечував рішуче все, стверджуючи, що він лише мав намір зайти до сера Гамфрі Гвінна, але це йому не вдалося, тому що скільки б він ні дзвонив у двері, ніхто не відгукнувся на його сигнали. Коли йому вказали на те, що двері, власне, не були замкнені, той глузливо хмикнув. Коли йому натякнули, що час для таких відвідин був обраний напрочуд пізній, він презирливо пирхнув. Ця скупа інформація, яку вдалося з нього витягнути, звучала вкрай туманно або тому, що він справді майже не вмів розмовляти англійською, або ж тому, що він спритно прикидався, ніби вкрай погано знає цю мову. Переконавання його мали нігілістичний і руйнівний характер, і таку ж спрямованість вбачали в його віршах ті читачі, котрі здатні були їх збагнути, уявлялося цілком імовірним, що справи, які він мав із суддею, так само, як і сварка між ним і згаданим законником, були пов'язані з анархічними ідеями. Кожен знав, що Гвінна переслідувала нав'язлива ідея, – йому з недавнього часу всюди ввижались більшовицькі шпигуни, як колись ввижались

німецькі. І все ж один збіг, помічений майже відразу ж після затримання його сусіди, зміцнив у Бегшоу думку, що до справи краще поставитися серйозно. Коли вони вийшли через ворота на вулицю, їм випадково попався назустріч інший сусіда вбитого судді, гендляр сигарами Баллер, котрого неважко було впізнати через смагляве сварливе обличчя і незмінну орхідею в петлиці – він був відомим знавцем у царині вирощування цих квітів. На загальний подив, він вітав поета, також свого сусіду, наче нічого не трапилося, немов попередньо очікував його тут зустріти.

– Привіт, а ось і я! – оголосив він. – Вочевидь, ваша розмова зі старим Гвінном добряче затягнулася?

– Пане професоре, Гамфрі Гвінн мертвий, – сказав Бегшоу. – Я веду слідство і змушений попросити у вас пояснення.

Баллер застиг на місці, немов скам'янів, мабуть, був здивований до глибини душі. Кінчик його розкуреної сигари то спалахував, то тьмянів, але смагляве обличчя ховалося в тіні. Нарешті він озвався, різко змінивши тон.

– Я хотів тільки сказати, – вичавив він із себе, – що дві години тому, коли я йшов повз, пан Орм входив ось у ці ворота, ймовірно, маючи намір побачитися з сером Гамфрі.

– Але він стверджує, що так і не побачився з ним, – зауважив Бегшоу. – Навіть у будинок не заходив.

– Довгенько ж йому довелося простояти під дверима, – зауважив Баллер.

– Авжеж, – погодився патер Браун, – і вам довгенько довелося просидіти на вулиці.

– Я повернувся до себе, – сказав гендляр сигарами. – Написав кілька листів, а потім знову вийшов їх відіслати.

– Доведеться вам дати свідчення дещо пізніше, – сказав Бегшоу. – На добраніч або, точніше, доброго ранку.

Процес Озріка Орма, звинуваченого в убивстві Гамфрі Гвінна, здійняв галас у газетах, відтак, він не вщухав ще кілька тижнів поспіль. Усі шляхи обривалися на загадці, що ж насправді сталося впродовж двох годин, з тієї миті, коли Баллер бачив, як Орм входив у ворота, і до того, як патер Браун застав його в саду, де він, мабуть, і згаяв цілих дві години.

Цього часу комусь було б цілком достатньо, щоб вчинити півдюжини вбивств, і обвинувачений цілком міг би зробити їх просто знічев'я, бо він не зумів більш-менш притомно пояснити, що ж саме він там робив. Прокурор доводив, що підсудний мав беззаперечну можливість убити суддю, позаяк вхідні двері були на клямці, а бічні, що ведуть у великий сад, і зовсім відчинені.

Суд із напруженим інтересом вислухав Бегшоу, котрий поновив картину сутички в передпокої, після чого залишилися напрочуд явні сліди, до того ж згодом поліція знайшла кулю, яка втрапила в дзеркало. І, нарешті, зелена арка, завдяки якій виявили підсудного, була дуже схожа на таємне укриття.

З іншого боку, сер Метью Блейк, талановитий і досвідчений адвокат, вивернув цей аргумент буквально навиворіт, коли поцікавився, з якого б це дива людині самій лізти в пастку, звідки немає жодного виходу, хоча набагато розумніше було б просто вислизнути на вулицю. Сер Метью Блейк також дуже майстерно скористався таємницею, яка, як і раніше, огортала причину вбивства.

Справжній поєдинок із цього приводу між сером Метью Блейком і сером Артуром Трейверзом, настільки ж блискучим юристом, котрий виступив у ролі обвинувача, закінчився на користь підсудного.

Сер Артур міг лише висунути припущення про більшовицьку змову, але припущення це видавалося доволі хитким. Зате коли перейшли до розгляду загадкових дій, до яких Орм вдався в ніч убивства, обвинувач зумів виступити з набагато більшим ефектом.

Підсудного викликали скласти свідчення лише тому, що його проникливий адвокат вважав, що відмова справить негативне враження. Проте Орм відмовчувався, коли його допитував

захисник, так завзято, як і у відповідь на запитання прокурора. Сер Артур Трейверз спробував витягти з цього непохитного мовчання якнайбільше переваг, але змусити Орма говорити нікому не вдалося. Сер Артур був високий на зріст, худорлявий, із довгим блідим обличчям. Він здався прямою протилежністю серу Метью Блейку, цього здорованя з блискучими пташиними очима. Але якщо сер Метью тримався впевнено та задержувато, як півень, то сера Артура швидше можна було порівняти з журавлем або лелекою, коли він подавався вперед, обсипаючи поета запитаннями, довгий його ніс був дивно схожий на дзьоб.

– Отже, ви стверджуєте високому суду, – спитав він тоном, в якому чулася явна недовіра, – що навіть не входили в будинок покійного судді?

– Ні! – коротко відповів Орм.

– Однак, наскільки я розумію, ви мали намір із ним побачитися. Ймовірно, вам треба було побачитися з ним негайно. Адже недарма ви прочекали дві довгих години перед парадними дверима?

– Аякже, – прозвучала відповідь.

– І при цьому ви навіть не помітили, що двері не замкнені?

– Ні, – сказав Орм.

– Але що ж, скажіть на милість, робили ви цілих дві години в чужому саду? – наполегливо допитувався обвинувач. – Адже робили ж ви там щось, як мені здається?

– Так.

– Може, це таємниця? – поцікавився сер Артур зі зловтіхою.

– Це таємниця для вас, – відповів поет.

За цю уявну таємницю і захопився сер Артур, відповідним чином побудувавши свою обвинувальну промову. Зі сміливістю, яку багато хто з присутніх вважали напрочуд нахабною, вже саму таємничість вчинку Орма, цей головний і найпереконливіший аргумент захисника, використовував зі своєю метою. Він виставив цей учинок як першу, ще неясну ознаку якоїсь великої, ретельно підготовленої змови, жертвою якої став полум'яний патріот, задушений, так би мовити, щупальцями гігантського спрута.

– Атож! – вигукнув обвинувач переривчастим від обурення голосом. – Мій шановний колега має слухність! Ми не знаємо причини вбивства вірного сина батьківщини. Так само не дізнаємося і про причину вбивства іншого патріота. Можливо, мій високоосвічений колега сам стане жертвою своїх заслуг перед державою і тієї ненависті, яку руйнівні сили пекла живлять до законників, і тоді також ніхто не дізнається причину вбивства. Чи не половину шановної публіки, присутньої в цій залі, заріжуть уві сні, і ми знову ж таки не дізнаємося причини цього. Ми ніколи не схопимо бандитів, а країна наша перетвориться на пустелю, позаяк адвокатам дозволено припиняти суди, використовуючи аргумент, що давно віджив свій вік, хоча всі інші факти у справі, всі кричущі невідповідності, всі очевидні замовчування свідчать, що перед нами сам Каїн.

– Ніколи ще не бачив, щоб сер Артур так хвилювався, – розповідав пізніше Бегшоу у колі друзів. – Дехто стверджує, що він уперше переступив межу, і вважають, що прокуророві не пасує така мстивість. Але мушу визнати, що в цьому жалюгідному гобліні з жовтою чуприною було щось огидне, і враження це мимоволі вплинуло на обвинувальну промову. Мені весь час згадувалося те, що де Квінсі¹ написав про пана Вільямса, огидного вбивцю, який закатрупив дві родини. Пам'ятаю, як Квінсі писав, що у Вільямса волосся були неприродно яскравого жовтого кольору, бо він пофарбував його якоюсь хитрою сумішшю, рецепт якої привіз із Індії, де навіть коней вміють фарбувати у зелене або сине. А потім запанувало неймовірне мовчання, як у печері. Ніде правди діти, це на мене подіяло, і незабаром я відчув, що на лаві підсудних сидить

¹ Томас де Квінсі (1785–1859) – англійський письменник, автор циклу нарисів «Вбивство як одне з витончених мистецтв».

чудовисько. Якщо таке відчуття з'явилося лише під впливом красномовства сера Артура, вся відповідальність за його промову, впала винятково на нього.

– Не забувайте, що він був приятелем покійного Гвінна, – докинув Андергілл, намагаючись пояснити палкість прокурора. – Один мій знайомий бачив, як вони нещодавно пиячили удвох після якогось урочистого обіду. Смію думати, що саме тому він поведився настільки нестримно при розгляді справи. Але мені видається сумнівним, чи може хтось керуватися у подібних обставинах особистими почуттями.

– На це він не пішов би в жодному випадку, – заперечив Бегшоу. – Готовий посперечатися, що сер Артур Трейверз ніколи не став би керуватися тільки особистими почуттями, хоч би які сильні вони були. Він занадто хвилюється про своє суспільне становище. Адже він належить до числа тих людей, котрих не вдовольняє навіть задоволене марнославство. Знаєте, я не можу пригадати іншої такої людини, котра докладала б стільки зусиль, аби зберегти досягнуте. Ні, повірте, ви зробили неправильний висновок із його палкої промови. Якщо він уперто продовжував у тому ж напрямку, отже, він абсолютно переконаний у своїй правоті і сподівається очолити якийсь політичний рух проти змови, про яку йшлося. У нього неодмінно були вагомні аргументи вимагати засудження Орма і не менш вагомні причини вважати, що вимога ця буде задоволена. Адже факти свідчать на його користь. І така самовпевненість не обіцяє обвинуваченому нічого доброго.

Тут він побачив серед присутніх тихого, непомітного чоловічка.

– А, патер Браун, – сказав він з посмішкою, – яка ваша думка щодо того, як відбувається у нас судовий процес?

– А мене, – відповідав йому священик, – найбільше вражає інше: виявляється, перука може змінити людину до невпізнання. Ви дивувалися, що обвинувач метав блискавки. А мені доводилося бачити, як він знімав свою перуку, і переді мною поставала зовсім інша людина. Почнемо з того, що він голомозий.

– Боюся, що це ніяк не могло зашкодити йому метати громи та блискавки, – заперечив Бегшоу. – Чи мислимо побудувати захист на тому факті, що обвинувач лисий, чи не так?

– Не зовсім так, – із гумором відгукнувся патер Браун. – Правду кажучи, я думав про те, як, по суті, мало люди одного кола знають про людей, котрі належать до зовсім іншого кола. Припустімо, я опинився б серед людей, котрі нічого не чули про Англію. Припустімо, я розповів би їм, що в моїй батьківщині живе чоловік, котрий навіть під страхом смерті не задасть жодного запитання, доки не начепить на голову купу з кінського волосся з дрібними косичками на потилиці та сивуватими кучериками по боках, як у літньої бабеги вікторіанських часів. Вони вважали б це безглуздою примхою. Але ж прокурор аж ніяк не схильний до примх, він усього лиш прихильний до світських умовностей. Але ті люди вважали б це примхою, оскільки жодного поняття не мають про англійських юристів і взагалі не знають навіть, що таке юрист. Ну, а юрист, насамперед, не знає, що таке поет. Він не тямить, що примха одного поета зовсім не видається іншим поетам примхою. Йому здається безглуздом, що Орм походив по дивовижно гарному саду дві години, віддаючись цілковитому неробству. Рани Божі! Та поет прийме як належне, якщо дізнається, що хтось вештався по цьому саду навіть десять годин поспіль, пишучи вірш. Навіть захисник Орма нічогосінько тут не допетрав. Йому і на гадку не спало поставити обвинуваченому запитання, яке запрошується саме по собі.

– Що ж це за запитання? – зацікавився Бегшоу.

– Треба було спитати, який вірш він складав тієї ночі, – відповів патер Браун, втрачаючи терпець, – який саме рядок йому не вдавався, який епітет шукав, якої досконалості прагнув досягти. Якщо б у суді були люди освічені, здатні збагнути, що таке література, вони втямили б без зусиль, що Орм займався справжньою роботою. Фабриканта ви неодмінно спитали б, як ідуть справи у нього на фабриці. Але нікого не цікавлять, як створюються вірші. Складати вірші – це байдикувати.

– Це все дуже добре, – сказав нишпорка, – але навіщо ж тоді він ховався? Навіщо заліз гвинтовими сходами нагору і стирчав там, адже драбина ця нікуди не вела!

– Та тому, що вона нікуди й не вела! – розхвилювався патер Браун. – Якщо побачити галерею, що веде в опівнічну темряву, можна збагнути, що творчу душу потягне туди, як малу дитину.

Він замовк і стояв, моргаючи, в цілковитому мовчанні, а потім сказав перепрошуючи:

– Прошу мене вибачити, хоча мені здається дивним, що ніхто з присутніх не взяв до уваги настільки прості обставини справи. А була ще одна важлива обставина. Хіба ви не знаєте, що поет, як і художник, знаходить один-єдиний ракурс. Будь-яке дерево, або скажімо, корова, що пасеться, або хмарка, що пропливає над головою, у певному сенсі наповнені глибоким змістом, так само, як літери складають слово, тільки лише якщо їх поставити в строго визначеному порядку. Так ось, лише з тієї високої галереї можна було побачити сад у потрібному ракурсі. Вигляд, що відкривався звідти, так само неможливо уявити, як четвертий вимір. Це було щось на зразок чаклунської перспективи, на кшталт погляду на небо згори вниз, коли зірки немов ростуть на деревах, а ставок світиться, як місяць, що впав на землю, як у чарівній казці – з тих, що розповідають дітям перед сном. Орм міг би споглядати все це безконечно. Якщо ви скажете йому, що шлях цей нікуди не веде, поет відповів би, що він уже привів його на край світу. Тож невже ви вважаєте, що він міг би розповісти таке, коли давав свідчення? І якби навіть у нього язик повернувся таке вимовити, що сказали б на це ви самі? Ось ви міркуєте, що людину мають судити рівні йому. Тоді чому серед присяжних не було поетів?

– Ви кажете так, ніби ви самі поет, – сказав Бегшоу.

– Дякувати Всевишньому, це не так, – відповів патер Браун. – Дяка Господу, що священник набагато милосердніший за поета. Отець небесний дуже милосердний, знаючи, яке презирство відчуває цей поет до всіх вас. Краще вже кинутися в Ніагарський водоспад.

– Можливо, ви глибше за мене знаєте таку творчу душу, – сказав Бегшоу після тривалої мовчанки. – Але врешті-решт моя відповідь – дуже проста. Ви здатні лише стверджувати, що він міг би вчинити те, що зробив, і при цьому не скоїти злочин. Але рівною мірою можна прийняти за істину, що він, однак, злочин таки скоїв. І дозвольте спитати, хто, крім нього, міг скоїти цей злочин?

– А ви не підозрюєте лакея Гріна? – спитав патер Браун задумливо. – Адже він дав дуже плутані свідчення.

– Он як, – перебив його Бегшоу. – То ви думаєте, що злочин скоїв Грін, після всього.

– Я щиро переконаний, що це був не він, – заперечив священник. – Я тільки спитав вашу думку щодо цієї дивної події. Адже відлучався він із дріб'язкової причини, просто захотів випити, або пішов на побачення, або щось таке інше. Але вийшов він у хвіртку, а назад переліз через садову огорожу. Іншими словами, це означає, що браму він залишив відчиненою, а коли повернувся, вона вже була замкнена. Чому? Та тому, що хтось уже вийшов через неї.

– Вбивця, – невпевнено пробурмотів детектив. – Ви знаєте, хто він?

– Я знаю, як він виглядає, – відповів патер Браун незворушно. – Тільки це одне я і знаю, мабуть. Він, так би мовити, у мене на очах входить через парадні двері при світлі лампи, що тьмяно світиться в передпокої. Бачу як він одягнений, бачу навіть риси його обличчя!

– А це ще що таке?

– Він дуже схожий на сера Гамфрі Гвінна, – пояснив священник.

– Що, до дідька, ви маєте на увазі? – здивувався Бегшоу. – Адже я бачив, як Гвінн лежав мертвий, опустивши голову в ставок.

– Саме так, – погодився патер Браун.

Помовчавши, він продовжив неквапливо:

– Повернімося до вашої чудової гіпотези, хоча я особисто не зовсім із вами згоден. Ви вважаєте, що вбивця увійшов через вхідні двері, застав суддю в передпокої, затіяв бійку і роз-

бив дзеркало, після чого суддя втік у сад, де його пристрелили. Однак, мені все це не здається правдивим. Припустімо, що суддя і справді задкував через коридор, але все одно він міг обрати один із двох шляхів до відступу: міг податися в сад, або у внутрішні кімнати. Найімовірніше, він обрав би шлях, який веде всередину будинку? Адже там, у кабінеті, лежав заряджений пістолет, там же у нього і телефонний апарат є. Та й лакей його був там, або мав бути. І навіть до сусідів він був ближче. То чому відчинив двері в сад, втрачаючи коштовні секунди, і вибіг у задню частину, де йому не було від кого чекати допомоги?

– Нам точно відомо, що він вийшов у сад, – нерішуче промовив його співрозмовник. – Це точно, бо там його знайшли.

– Ні, він не виходив з будинку, бо його там не було, – заперечив патер Браун. – Маю на увазі ніч вбивства. Він був тоді у флігелі. Це вже я, немов астролог, прочитав у темряві по зірках, так, по тих червоних і золотих зірочках, що мерехтіли в садочку. Адже розподільчий щит міститься у флігелі: лампочки не світилися б, якби сер Гамфрі був деінде. Потім він намагався викликати телефоном поліцію, а вбивця застрелив його за ставком.

– А як же тоді розбитий горщик із квітами, перекинута пальма, і друзки свічада? – галаснув Бегшоу. – Та ви ж самі все це виявили! Ви самі сказали, що в передпокої була жорстока сутичка.

Священик збентежено моргнув.

– Та невже? – виголосив він ледь чутно. – Ніяк не може бути, щоб я таке сказав. У будь-якому разі, у мене і в думках такого не було. Наскільки пригадую, я сказав тільки, що в передпокої щось сталося. І там справді щось сталося, але це була не сутичка.

– Чому ж розбите дзеркало? – різко спитав Бегшоу.

– Тому, що в нього влучила куля, – переконливо пояснив патер Браун. – Кулю цю випустив злочинець. А пальму, ймовірно, перекинули свічада, що розлетілися на друзки.

– Гаразд, і куди ще міг він стріляти, якщо не у Гвінна? – поцікавився слідчий.

– Це швидше належить до галузі метафізики, – сказав слуга Божий нудьгуюче. – Певна річ, у цьому випадку він цілив у Гвінна. Але річ у тім, що судді там не було, отже, вистрелити в нього вбивця ніяк не міг. Він був у передпокої сам.

Священик замовк на мить, потім він продовжив незворушно:

– Ось у мене перед очима дзеркало, те саме, що висіло тоді в кутку, ще цілісіньке, а над ним – довголиста пальма. Навколо напівтемрява, в дзеркалі відображаються сірі, одноманітні стіни, і цілком може здатися, що там коридор. І ще може привидітися, ніби людина, відбита в дзеркалі, виходить із внутрішніх кімнат. Цілком може також примаритися, ніби це – господар будинку, якщо тільки відображення мало з ним хоча б найвіддаленішу схожість.

– Зачекайте! – закрив собі рота Бегшоу. – Я, здається, починаю...

– Ви починаєте все розуміти й самі, – погодився патер Браун. – Ви починаєте тямити, чому всі підозрювані в цьому вбивстві апріорі невинні. Жоден із них за жодних обставин не міг прийняти своє відображення за Гвіннове. Орм одразу впізнав би свою шапку жовтого волосся, яку ніяк не сплутаєш з лисиною. Флуд побачив би руду шевелюру, а Грін – червону жилетку. До того ж усі троє низького зросту й одягнені скромно, а тому жоден із них не вважав би своє відображення за високого, худорлявого, літнього пана у фракку. Тут треба шукати когось іншого, такого ж високого та худорлявого. Тому я й сказав, що мені відома зовнішність убивці.

– І що ж ви хочете цим довести? – спитав Бегшоу, пильно дивлячись на нього.

Священик уривчасто, хрипливато реготнув, що різко відрізнялося від його звичного м'якого голосу.

– Я хочу довести, що ваше припущення сміховинне і просто немислиме, – відповідав він.

– Що ви маєте на увазі?

– Я маю намір збудувати захист обвинуваченого, – сказав патер Браун, – на тому факті, що прокурор лисий.

– Боже милій! – тихо промовив нишпорка і встав, озираючись на всі боки.

А священик поновив свою промову незворушним тоном:

– Ви простежили дії багатьох людей, причетних до цієї справи. Ви, поліціанти, дуже пильно цікавилися вчинками поета, лакея та журналіста з Ірландії. Але ви зовсім забули про вчинки жертви. Тим часом його лакей був щиро здивований, коли дізнався, що господар повернувся настільки несподівано. Адже суддя поїхав на врочистий обід, який не міг швидко скінчитися, бо там були присутні всі світила юриспруденції, а Гвінн раптово повернувся звідтіля додому. Він аж ніяк не занедужав, бо не просив викликати лікаря. Можна бути абсолютно впевненим, що він посварився там із кимось із тих видатних юристів. Серед цих правників нам і варто було б передусім шукати його ворога. Отже, суддя хутко повернувся додому і подався у власний флігель, де зберігав всі свої особисті папери, що стосувалися тієї державної зради. Але дуже відомий юрист, котрий знав, що в цих паперах містяться якісь докази проти нього, здогадався слідувати за суддею, котрий мав намір його викрити. Він також був у фраку, тільки у нього в кишені вже лежав револьвер. Ось і вся сумна історія: ніхто навіть не запідозрив би істини, якби не було розбите дзеркало.

Якусь мить він задумливо вдивлявся в далечінь, а потім зробив висновок:

– Дивна це штука – дзеркало: рама, як у звичайної картини, а тим часом у ній можна побачити сотні інших різноманітних картин, причому дуже живих і таких, що миттєво зникають навіки. Саме так, було щось дивне в цьому дзеркалі, що висіло наприкінці коридора з сірими стінами, під зеленою пальмою. Можна сказати, це було чарівне свічадо, адже у нього – зовсім особлива доля, бо відображення, які в ньому з'являлися, пережили їх і витали десь у повітрі серед сутінків, які заповнювали будинок, немов примари, або, принаймні, залишилися, ніби якась така собі абстрактна схема, немов основа для доказів. Врешті-решт, ми могли б, ніби позірно вдаючись до заклинань, викликати з небуття те, що побачив сер Артур Трейверз. До речі, в словах, які ви сказали про нього, була й певна частка істини.

– Приємно це чути, – відгукнувся Бегшоу дещо похмуро, але доброзичливо. – Що саме я сказав?

– Ви сказали, – пояснив священик, – що у сера Артура, ймовірно, є вагомі причини спробувати відправити Орма на шибеницю.

Через тиждень священик знову зустрівся з нишпоркою і дізнався, що відповідна установа вже почала нове дізнання, але воно було перервано сенсаційною подією.

– Сер Артур Трейверз... – почав патер Браун.

– Сер Артур Трейверз мертвий, – коротко сказав Бегшоу.

– Он як! – виголосив священик тремтячим голосом. – Отже, він...

– Авжеж, – підтвердив Бегшоу, – він знову вистрелив у того ж чоловіка, тільки вже не відбитого в дзеркалі.

Три знаряддя смерті

За характером своєї діяльності та за переконаннями патер Браун краще за інших знав, що будь-яку людину найбільше вшановують, коли та вже мертва. Але навіть він був вражений, коли на світанку його підняли з ліжка і повідомили, що сера Аарона Армстронга вбили. Було щось безглузде і ганебне в злочині, скоєному проти такої чарівної та славетної особи. Адже сер Аарон був чарівний до смішного, а слава його стала майже легендарною. Новина справила таке враження, ніби раптом Сонячний Джим повісився, або пан Піквік помер у Генвеллі.² Хоча й сер Аарон був філантропом, отже, стикався з темними сторонами суспільства, він пишався тим, що контактує з ними в дусі найщирішого добра, яке тільки можливе. Його промови на політичні та суспільні теми були каскадом жартів і гомеричного реготу. Його здоров'я було квітучим, його моральність ґрунтувалася на невичерпному оптимізмі. Згадуючи проблему пияцтва (це була улюблена його тема), він виявляв нев'яучу і навіть дещо одноманітну веселість, настільки часто притаманну людині, котра навіть не торгається і не відчуває ні найменшого потягу хильнути.

Відому історію його навернення в непитуші постійно згадували з усіх пуританських трибун і кафедр, розповідаючи, як він ще в ранньому дитинстві був відлучений від шотландського богослов'я пристрасно до шотландського віскі, як він вознісся понад цим і став (як він сам скромно казав) тим, ким він є. Правда, дивлячись на його пишну сиву бороду, обличчя херувима й окуляри, що виблискують на незліченних обідах і засіданнях, де він незмінно був присутній, важко було повірити, що він міг колись бути чимось настільки нудотним, як у міру випиваюча людина або ревний кальвініст. Одразу ж відчувалося, що це найсерйозніший веселун із усіх представників роду людського.

Він жив у тихому передмісті Гемстед, у гарному будиночку, високому, але дуже тісному, на вигляд схожому на вежу, цілком сучасну і нічим не примітну. Найвужча з усіх вузьких стін цієї оселі виходила прямо на крутий, порослий дерном залізничний насип і здригалася щоразу, коли повз прошмигали потяги. Сер Аарон Армстронг, як у запалі запевняв він сам, був чоловіком, зовсім позбавленим нервів. Але якщо минаючий потяг часто мотлошив будинок, то цього ранку все було навпаки, – будинок заподіяв лиха потягу.

Локомотив уповільнив ходу і зупинився в тому місці, де ріг будинку зависав над крутим трав'янистим схилом. Зупинити цю найбездушнішу з мертвих машин вдається далеко не відразу. Нежива душа, колишня причина зупинки, діяла напрочуд стрімко. Один чоловік, одягнений у все чорне, аж до (як запам'ятали очевидці) такої дрібниці, як зловісні чорні рукавички, виринув немов з-під землі біля краю залізничного полотна і замахав чорними руками, немов якийсь моторошний млин. Самі по собі такі дії навряд чи змогли б зупинити потяг навіть на малій ході. Але при цьому чоловік зойкнув так, що згодом це описували як щось зовсім дике та нелюдське. Волання це було з тих звуків, які ледь виразні, навіть якщо вони чутні цілком чітко. В цьому випадку почулося лиш одне слово: «Вбивство!»

Однак машиніст присягається, що зупинив би потяг у будь-якому випадку, навіть якщо б почув не слово, а лише зловісний, неповторний голос, який його викрикнув.

Тільки-но потяг загальмував, одразу ж виявилось багато подробиць нещодавньої трагедії. Чоловік у чорному, що з'явився на краю зеленого узбіччя, був лакей сера Аарона Армстронга, похмурий чоловік на ім'я Магнус. Баронет із властивою йому безтурботністю частенько жартував над чорними рукавичками свого похмурого слуги. Але тепер ніхто не був схильний над ними сміятися.

² Генвелл – психіатрична клініка в передмісті Лондона.

Коли кілька цікавих спустилися з насипу і пройшли за почорнілу від сажі огорожу, вони побачили тіло старигана в жовтому домашньому халаті з яскраво-червоною підкладкою, що скотилося майже до самого низу укусу. Нога вбитого була зтягнута мотузямим зашморгом, накинута, імовірно, під час боротьби. Були помічені й плями крові, правда, вельми нечисленні. Але труп був перекручений або, точніше, скорчений і лежав у позі, яку немислимо прийняти живій істоті. Це й був сер Аарон Армстронг. Через кілька хвилин прибіг довготелесий світлобородий чолов'яга, в котрому дехто з приголомшених пасажирів впізнав особистого секретаря покійного, Патрика Ройса, колись добре відомого в богемних колах, який навіть прославився у богемних мистецтвах. Виявляючи свої почуття невизначеним, але однак переконливим чином, він став вторити сумному голосінню лакея. А коли з дому з'явилася ще й третя особа, Еліс Армстронг, донька покійника, котра бігла непевними кроками і махала рукою в бік саду, машиніст вирішив, що довше зволікати не можна. Він дав свисток, і потяг, пихкаючи, рушив до найближчої станції за допомогою.

Так сталося, що патера Брауна терміново викликали на прохання Патрика Ройса, цього дебелого секретаря, в минулому пов'язаного з богемою. За походженням Ройс був ірландець. Він належав до числа тих легковажних католиків, котрі ніколи не згадують про свою релігію, поки не потраплять в скрутне становище. Але навряд чи прохання Ройса виконали б так швидко, якби один із офіційних детективів не був би приятелем і невизнаного Фламбо: адже неможливо бути товаришем Фламбо і при цьому не наслухатися незліченних оповідок про патера Брауна. А тому коли молодий детектив (його прізвище було Мертон) вів маленького священика через поля до лінії залізниці, бесіда їхня була набагато довірливішою, ніж можна було б очікувати від двох зовсім незнайомих людей.

– Наскільки я тямлю, – заявив Мертон без жодних натяків, – розібратися в цій справі просто немислимо. Тут зовсім нема кого підозрювати. Магнус – пихатий старий дурень, але він занадто дурний, аби скоїти вбивство. Ройс ось уже багато років був найближчим товаришем баронета, ну а донька, без сумніву, безмежно любила свого батька. І, крім іншого, все це – суцільна дурня. Хто став би вбивати старого веселуна Армстронга? У кого піднялася б рука пролити кров невинної людини, котра так любила балачки за столом? Адже це все одно, що вбити Санта-Клауса.

– Так, в обійсті його справді панували веселощі, – погодився патер Браун. – Веселощі ці не припинялися, поки господар залишався живим. Але як ви вважаєте, чи збережуться вони тепер, після його смерті?

Мертон легко сіпнувся і глянув на співрозмовника з жвавою цікавістю.

– Після його смерті? – перепитав він.

– Авжеж, – безпристрасно продовжував священик, – господар був веселою людиною. Але чи заразив він своїми веселощами інших? Скажіть відверто, чи є в маєтку ще хоча б один веселий чоловік, крім нього?

У мізках Мертона немов відчинилося віконце, через яке проник дивний відблиск подиву, який ніби прояснив те, що було відомо спочатку. Адже він часто заходив до Армстронга у справах, які старий філантроп провадив із поліцією, а тепер згадав, що атмосфера в будинку була гнітюча. У кімнатах із високими стелями холодно, обстановка вирізнялася поганим смаком і провінційністю. В коридорах, де шугав протяг, горіли слабкі електролампочки, що світили не яскравіше за місяць. І хоча рум'яна фізія старого, обрамлена сріблясто-сивою бородою, осявала, як яскраве вогнище, кожную кімнату і кожен закуток, вона не залишала по собі ні краплі тепла. Певна річ, це відчуття могильного холоду до певної міри породжувалося життєрадісністю та кипучістю власника оселі, йому не потрібні печі чи лампи, сказав би він, бо його зігріває власне тепло. Але коли Мертон згадав про інших мешканців будинку, йому довелося визнати, що вони були лише тінями їхнього господаря. Похмурий лакей із його жахливими чорними рукавичками цілком міг би привидітися в нічному жахітті, Ройс, особистий секретар,

здоровань у твідових штанях, нагадував бугая, носив коротко підстрижену борідку, але в цих солом'яно-жовтих заростях уже пробивалася рання сивина, а широке чоло зорали зморшки. Звісно, він був приємний, але приємність ця була якась сумна, майже скорботна. У чоловіка був такий вигляд, ніби в житті його спіткала якась жорстока невдача. А якщо поглянути на доньку Армстронга, то важко повірити, що вона і справді йому нащадок. Обличчя у неї бліде, з хворобливими рисами. Юнка не позбавлена витонченості, але в її зовнішності відчувається щось, що робить її схожою на осу. Іноді Мертон гадав, що вона, ймовірно, дуже лякається гуркоту потягів, що проїздять повз.

– Бачите, – зауважив патер Браун, непомітно підморгуючи, – я аж ніяк не впевнений, що веселість Армстронга справляла велике задоволення його ближнім. Ви кажете, що ніхто не міг убити такого гарного дідугана, та я в цьому не впевнений: *ne nos inducas in tentationem*.³ Якби я вбив людину, – додав він, – то вже неодмінно якогось оптиміста, маю запевнити.

– Але чому? – здивувався Мертон. – Невже ви вважаєте, що людям не до душі весела вдача?

– Людям до душі, коли навколо них часто сміються, – пояснив священник, – але сумніваюся, що їм до душі, коли хтось завжди регоче. Безрадісні веселощі дуже нав'язливі.

На цьому розмова обірвалася, і якийсь час вони йшли мовчки, уздовж рейок, що обдуваються вітром, трав'янистим насипом, а коли дісталися до довгої тіні від будинку Армстронга, патер Браун раптом сказав із таким виглядом, ніби хотів відкинути тривожну думку, а не висловити її всерйоз:

– Природно, що в пристрасті до алкоголю як такій немає ні хорошого, ні поганого. Але іноді мені мимоволі спадає на гадку, що людям на кшталт Армстронга часом потрібен келих вина, щоб стати трохи сумнішим.

Начальник Мертон по службі, сивочолий нишпорка з неабиякими здібностями, стояв на трав'янистому схилі, чекаючи на слідчого, і балакав із Патриком Ройсом, чії могутні плечі та скуйовджена борода височіли над його довбешкою. Це було тим більш помітне ще й тому, що Ройс мав звичку трохи горбити міцну спину і, коли вирушав у церковних чи домашніх справах, рухався вайлуваті і неквапливо, немов віл, запряжений у прогулянковий екіпаж.

Побачивши священника, Ройс із невластивою йому привітністю підняв голову і відвів його на кілька кроків убік. А Мертон тим часом звернувся до старшого детектива не без шанобливості, але по-хлоп'ячому нетерпляче.

– Ну як, пане Гілдер, чи далеко ви просунулися в розкритті цієї таємниці?

– Ніякої таємниці тут немає, – відгукнувся Гілдер, сонно мружачись на граків, які сиділи поблизу.

– Ну, мені, принаймні, здається, що таємниця все ж є, – заперечив Мертон із усмішкою.

– Справа зовсім проста, мій хлопчику, – зронив старший слідчий, погладжуючи сиву гостру борідку. – Через три хвилини після того, як ви на прохання пана Ройса вирушили за священником, вся історія стала ясна, як божий день. Ви знаєте одутлого лакея в чорних рукавичках, того самого, котрий сам спинив потяг?

– Звісно, знаю. Побачивши його, в мене мурашки по спині побігли.

– Отже, – промовив Гілдер, – коли потяг зник із поля зору, цей чоловік також зник. От уже справді злочинець із холодним серцем! Утік тим потягом, який мав викликати поліцію, правда спритно?

– Отже, ви абсолютно впевнені, – зауважив молодший детектив, – що він справді вбив свого господаря?

– Атож, синку, абсолютно впевнений, – відповів Гілдер сухо, – вже хоча б з тієї дріб'язкової причини, що він прихопив двадцять тисяч фунтів готівкою з письмового столу господаря.

³ «І не введи нас у спокусу» («Господня молитва»).

Ні, тепер єдині труднощі, якщо тільки це взагалі можна так сказати, полягають у тому, щоб з'ясувати, як саме він його вбив. Схоже, що череп проламали якимось важким предметом, але поблизу важких предметів не виявлено, а забрати зброю з собою було б для вбивці обтяжливо, хіба що вона дуже маленька і тому не привернула уваги.

– Можливо, вона, навпаки, дуже велика і тому не привернула уваги, – сказав маленький священик із дивним, уривчастим сміхом.

Почувши таке безглуздя, Гілдер обернувся і суворо попросив патера Брауна пояснити свої слова.

– Я сам знаю, що виразився необачно, – сказав священик збентежено. – Виходить як у казці. Але бідолаха Армстронга вбили ломакою, яка до снаги лише велетню, великою зеленою довбнею, дуже великою і тому непомітною, її зазвичай називають землею. Він розбився на смерть ось об цей зелений насип, на якому ми зараз стоїмо.

– Про що це ви торочите? – жваво спитав детектив.

Патер Браун звернув кругле, як місяць, обличчя до фасаду будинку та подивився вгору, короткозоро мружачи очі. Простеживши за його поглядом, всі побачили на самій горі цієї глухої частини будинку, на горищі, розчинене навстіж вікно.

– Хіба ви не бачите, – сказав він, вказуючи на вікно пальцем з якоюсь дитячою незручністю, – що він упав он звідтіля?

Гілдер, насупившись, глипнув на вікно і сказав:

– Авжеж, це цілком імовірно. Але я все ж не збагну, звідки у вас така впевненість.

Патер Браун широко вирячив сірі очі.

– Ну та як, – сказав він, – на нозі ж у трупа є шматок мотузки. Хіба ви не бачите, що он там із вікна звисає інший шматок?

На такій висоті всі предмети здавалися крихітними порошинками або волосками, але проникливий старий слідчий був задоволений таким поясненням.

– Маєте рацію, сер, – сказав він священику. – Одне очко на вашу користь.

Тільки-но він устиг вимовити ці слова, як екстрений потяг, що складався з єдиного вагона, здолав закрут ліворуч від них, зупинився і звідти висипав цілий загін правоохоронців, серед котрих виднілася відразлива пика Магнуса, лакея-втікача.

– Отакої! Його вже заарештували! – скрикнув Гілдер і кинувся вперед із несподіваною жвавістю.

– А гроші при ньому були? – гукнув він першому ж поліціянту.

Той глянув йому в обличчя дещо дивним поглядом і відповів:

– Ні, – але помовчавши додав: – Принаймні тут їх немає.

– Хто з вас інспектор, скажіть на милість? – поцікавився тим часом Магнус.

Тільки-но він озвався, як усі второпали, чому його голос зупинив потяг. Зовні це був похмурий чоловік, з прилизаним чорним волоссям, безбарвним обличчям, розкосими, як у жителів Сходу, очима і тонкогубим ротом. Його походження і справжнє ім'я навряд чи були відомі з часів, як сер Аарон «врятував» його від роботи офіціанта в лондонському ресторані, а також (як стверджував дехто) і від інших, гірших проблем. Але голос у нього був настільки ж вражаючий, наскільки безпристрасним обличчя. Чи то через ретельність, з якою він вимовляв слова чужої мови, чи то з люб'язності до господаря (котрий був трохи глухий) мова Магнуса вирізнялася різкістю і пронизливістю, і коли він забалакав, оточуючі мало не підскочили на місці.

– Я так і знав, що це трапиться, – сказав він привселюдно, зухвало та незворушно. – Мій покійний господар зловтішався, що я ношу чорний одяг, але я завжди казав, що зате мені не треба буде одягати траур, коли настане час йти на його похорон.

Він зробив швидкий, виразний рух руками в чорних рукавичках.

– Сержанте, – сказав зі злістю інспектор Гілдер, втупившись у чорні рукавички. – Чому цей негідник досі без наручників? Адже відразу видно, що перед нами небезпечний злочинець.

– Даруйте, сер, – сказав сержант, на обличчі якого застигло здивування. – Я не впевнений, що ми маємо на це право.

– Що ви маєте на увазі? – різко уточнив інспектор. – Хіба ви його не заарештували?

Тонкогубий рот торкнула ледь помітна презирлива посмішка, і тут, немов вторячи цьому глузуванню, пролунав свисток відповідного потяга.

– Ми заарештували його, – сказав сержант серйозно, – в ту саму мить, коли він виходив із поліційної дільниці в Гайгейті, передавши всі гроші свого господаря в руки інспектора Робінсона.

Гілдер зиркнув на лакея з глибоким подивом.

– І заради чого ви все це зробили? – поцікавився він у Магнуса.

– Ну, звісно ж, щоб гроші не потрапили в руки злочинця, а були цілими та неторканими, – відказав той із незворушним спокоєм.

– Без сумніву, – сказав Гілдер, – гроші сера Аарона були б цілими та неторканими, якщо б ви передали їх його родині.

Останні слова потонули в гуркоті коліс, і потяг, брязкаючи і здригаючись, промчав повз, але цей пекельний гамір, що раз по раз лунав біля злочасного будинку, перекрив голос Магнуса, чиї слова прозвучали виразно та гулко, як удари дзвону.

– У мене немає підстав довіряти родині сера Аарона.

Всі присутні залякли на місці, відчувши, що хтось, безгучно, як примара, з'явився поруч, і Мертон анітрохи не здивувався, коли підняв голову і побачив поверх плеча патера Брауна бліде обличчя доньки Армстронга. Вона була ще молода і гарненька, вся світилася чистотою, але її каштанове волосся помітно зблякло та потьмяніло, а де-не-де в ньому навіть просвічувала вікова сивина.

– Будьте обережнішими, коли патякаєте, – сердито сказав Ройс, – ви налякали панну Армстронг.

– Сподіваюся, що налякав, – відгукнувся Магнус своїм гучним голосом.

Поки дівчина здивовано споглядала на нього, а всі решта дивувалися, кожен на свій лад, він правив далі:

– Я якось уже звик до того, що панна Армстронг частенько лякається. Ось уже багато років у мене на очах її час від часу теліпає. Одні кажуть, ніби вона тремтить від холоду, інші стверджують, що це зі страху, але я знаю, що тремтіла вона від ненависті та нищої злості – тих демонів, які сьогодні вранці нарешті вже перемогли. Якби не я, то її слід би вже давно захолов, накивала б п'ятами зі своїм коханцем і з усіма грішми. З того часу, як мій покійний господар не дозволив їй вийти за цього огидного пияка...

– Годі, – сказав Гілдер суворо. – Всі ці ваші вигадки або якісь підозри про родинні справи нас не цікавлять. І якщо у вас немає якихось конкретних речових доказів, то голослівні твердження...

– Ох! Та надам я вам речові докази, – зупинив його Магнус різким голосом. – Прошу, інспекторе, запросіть мене в суд, і я скористаюся нагодою сказати правду. А правда така: через секунду після того, як закривавленого дідуса викинули у вікно, я кинувся на горище і побачив там його доньку, вона лежала непритомна на підлозі, і в руці у неї був стилет, червоний від крові. Дозвольте мені заодно передати владі ось цю штуkenцію.

Тут він вийняв із задньої кишені довгий ніж із роговим руків'ям і червоною плямою на лезі і вручив його сержанту. Потім знову відступив убік, і щілинки його очей майже запливли на пухкій китайській фізії, що сяяла посмішкою переможця.

Коли Мертон це побачив, його ледь не знудило. Він сказав Гілдеру упівголоса:

– Сподіваюся, ви повірите на слово не йому, а панні Армстронг?

Патер Браун раптом підняв обличчя, напрочуд свіже та рожеве, ніби він тільки-но вмився холодною водою.

– Аякже, – сказав він, виділяючи чарівну простодушність. – Але хіба слово панни Армстронг неодмінно має суперечити слову свідка?

Дівчина видала переляканий, уривчастий зойк. Усі погляди звернулися на неї. Панночка скам'яніла, немов розбита параличем, тільки обличчя, обрамлене тонким каштановим волоссям, залишалось живим, враженим і здивованим. Вона стояла з таким виглядом, ніби на шиї у неї зтягувався зашморг.

– Цей чоловік, – вагомо промовив пан Гілдер, – недвозначно заявляє, що застав вас із ножом у руці, без тям, відразу ж після вбивства.

– Він каже правду, – підтвердила Еліс.

Коли присутні оговталися, вони побачили, що Патрик Ройс, пригнувши масивну голову, вступив у середину кола, після чого виголосив вражаючі слова:

– Ну що ж, якщо мені все одно гинути, то спершу хоч відведу душу.

Його широкі плечі сколихнулися, і залізний п'ястук завдав нищівного удару по вмиро-твореній східній фізії пана Магнуса, котрий одразу ж гупнувся на галявину плиском, гейби морська зірка. Кілька поліціантів негайно ж схопили Ройса, іншим же від розгубленості зда-лося, ніби все розумне летить у прірву і світ перетворюється на сцену, на якій розігрується безглузде блазнівське видовище.

– Облиште свої вибрики, пане Ройс, – владно сказав Гілдер. – Я заарештую вас за образу дією.

– Аж ніяк, – заперечив йому Ройс голосом, гучним, як залізний гонг. – Ви заарештуєте мене за вбивство.

Гілдер тривожно глипнув на переможеного, але той уже сидів, витираючи рідкісні краплі крові з майже не пошкодженого обличчя, тому інспектор тільки спитав уривчasto:

– І що це означає?

– Цей чолов'яга сказав щирю правду, – пояснив Ройс. – Панна Армстронг зомліла і впала з ножом у руці. Але вона схопила ніж не для того, щоб здійснити замах на свого батька, а для того, щоб його захистити.

– Захистити! – повторив Гілдер серйозно. – Від кого ж?

– Від мене, – відповів Ройс.

Еліс глянула на нього ошелешено та злякано, потім промовила тихим голосом:

– Ну що ж, врешті-решт я рада, що ви не втратили мужності.

Горище, де була кімната секретаря (досить тісне приміщення для такого велетенського відлюдника), зберігало всі сліди нещодавньої драми. Посеред кімнати, на підлозі, валявся важкий револьвер, мабуть, кимось відкинутий убік. Дещо лівіше відкотилася до стіни пляшка з-під віскі, без корка, але не допита. Тут-таки лежала скатертина, зірвана з маленького столика і потоптана, а шматок мотузки, такої ж, як виявили на трупі, був перекинутий через підвіконня і безглуздо бовтався в повітрі. Уламки двох розбитих вщент ваз помережили камінну полицю і килим.

– Я був п'яний, – сказав Ройс, простота, з якою тримався цей передчасно постарілий чоловік, виглядала зворушливо, як перше каяття дитини, що завинила. – Всі ви чули про мене, – продовжив він хрипким голосом. – Кожен чув, як почалася моя історія, і тепер вона, мабуть, скінчиться так само сумно. Колись я мав славу розумника і міг би бути щасливим. Армстронг урятував залишки моєї душі та тіла, витягнув мене із шинків і завжди по-своєму був до мене добрий, бідолаха! Тільки він у жодному разі не дозволив би мені одружитися з Еліс, і мушу визнати, що він мав рацію. Ну, а тепер самі робіть висновки і не примушуйте мене вдаватися до якихось подробиць. Он там, у кутку, лежить моя пляшка з віскі, випита наполовину, а ось мій револьвер на килимі, вже розряджений. Мотузка, яку знайшли на трупі, лежала у мене

в шухляді, і труп був викинутий із мого вікна. Вам нема чого пускати мені вслід нишпорок, аби простежити мою трагедію, вона не нова в цьому клятому світі. Я сам прирікаю себе на шибеницю, і, бачить Бог, цього цілком достатньо!

Інспектор зробив ледь вловимий знак, і його підлеглі оточили чоловіка-гору, готуючись відвести його непомітно. Але їм це не дуже вдалося через раптову появу патера Брауна, котрий несподівано переступив поріг, рухаючись по килиму навкарачки, немов здійснював якийсь блюзнірський обряд. Абсолютно байдужий до враження, яке його вчинок справив на оточуючих, він залишився в тій самій позиції, але обернув до них розумне кругле обличчя, схожий на веселу тваринку з людською головою.

– Кажу ж, – сказав він чемно, – це ні на що не годиться. Спочатку ви заявили, що не знайшли ніякої зброї. Тепер ми знаходимо її в надлишку: ось ніж, яким можна зарізати, ось мотузка, якою можна задушити, й ось револьвер, і врешті-решт стариган розбився, випавши з вікна. Такого ніяк не може бути. Це вже занадто.

І він струснув опущеною головою, немов баский кінь на пасовищі.

Інспектор Гілдер розтулив рот, сповнений відчайдушною рішучістю, але не встиг і слова вимовити, бо той кумедний чоловічок, котрий стояв на чотирьох, виголосив свої розлогі міркування:

– Й ось перед нами три немислимих обставини. Перша – це дірки в килимі, куди втрапили шість куль. З якого б це дива комусь захотілося стріляти в килим? П'яний дір'явить голову ворогові, котрий над ним регоче. І він не шукає причини схопити його за ноги або атакувати його пантофлі. А тут ще й ця мотузка...

Відірвавшись від килима, патер Браун нарешті підняв руки, сунув їх у свої кишені, але все ще продовжував стояти на колінах.

– У якому ж неймовірному сп'янінні людина може закидати зашморг на чиюсь шию, а в результаті зачепити його на нозі? Та й у будь-якому випадку Ройс не був такий уже сильно п'яний, інакше він зараз спав би непробудним сном. Але найяскравіше свідчення тому, що сталося, – пляшка з віскі. Таким чином, алкоголік відчайдушно бився за пляшку, взяв гору, а потім шпурнув її в закуток, причому половину вилив, а до другої половини навіть не торкнувся. Переконаний, що жоден пияк такого не зробить.

Він незграбно встав на ноги і з неприхованим жалем сказав уявному вбивці, котрий обмовив себе:

– Мені дуже шкода, сер, але ця ваша версія напрочуд невдала.

– Панотче, – тихенько попросила Еліс Армстронг священика з мольбою в очах, – чи могла б я побалакати з вами десь наодинці?

Почувши це благання, балакучий служитель Церкви пройшов через сходову клітку в іншу кімнату, але перш ніж він устиг розтулити уста, дівчина озвалася сама, і в її голосі звучала несподівана гіркота.

– Ви розумний чоловік, – зауважила вона, – і ви хочете допомогти Патрику, я знаю. Але це дарма. Підгрунтя цієї справи геть кепське, і чим більше вам вдасться з'ясувати, тим більше буде доказів проти нещасного чоловіка, котрого я так сильно кохаю.

– Чому? – здивувався Браун, твердо дивлячись їй в обличчя.

– Та тому, – відповіла вона з такою ж твердістю, – що я на свої очі бачила, як він скоїв злочин.

– Атож! – незворушно сказав Браун. – І що ж він зробив?

– Я була тут, у цій кімнаті, – пояснила дівчина. – Обоє дверей були зачинені, аж раптом пролунав голос, якого я ще не чула в своєму житті, голос, більше схожий на ревіння. «Пекло! Пекло! Пекло!» – почулося кілька разів поспіль, а потім обоє дверей здригнулися від першого револьверного пострілу. Перш ніж я встигла розчахнути ці й ті двері, гримнули аж три постріли, а потім я побачила, що кімната повна диму і той револьвер у руці мого бідного Пат-

рика також димить, і побачила, як він випустив ту останню страшну кулю. Потім він стрибнув на татка, котрий нажахано притиснувся до віконного одвірка, зчепився з ним і спробував задушити тою мотузкою, яку накинув йому на шию, але в боротьбі ця мотузка зісковзнула з плечей і впала до ніг. Потім вона захопила одну ногу, а Патрик, як божевільний, поволік кудись батечка. Я схопила з підлоги ніж, кинулася між ними, встигла перерізати мотузку й знепритомніла.

– Певна річ, – сказав патер Браун все з тією ж безпристрасною люб'язністю. – Дякую вам.

Панночка якось знітилася під тягарем важких спогадів, а священник спокійно пішов у сусідню кімнату, де залишалися тільки Гілдер і Мертон із Патриком Ройсом, котрий закутий у кайданки сидів на кріслі. Патер Браун скромно зауважив інспекторові:

– Чи дозволите мені поговорити з арештантом у вашій присутності? І чи не можна на хвилинку звільнити його з цих нікчемних кайданків?

– Він напрочуд дужий, – сказав Мертон упівголоса. – Навіщо ви хочете зняти кайданки?

– Я хотів би, – смиренно сказав священник, – удостоїтися честі потиснути йому руку.

Обидва нишпорки здивовано втупилися в патера Брауна, а той продовжив:

– Сер, чи не розповісте їм, як усе було насправді?

Той, хто сидів на кріслі, похитав скуйовдженою головою, а священник нетерпляче обернувся.

– Тоді я розповім сам, – промовив він. – Людське життя дорожче за посмертну репутацію. Я маю намір врятувати живого, і нехай мертві ховають своїх мерців.⁴

Він підійшов до фатального вікна і, моргаючи, продовжував:

– Я вже казав, що в цьому випадку перед нами дуже багато зброї і всього лиш одна смерть. А тепер кажу, що все це не було використано як зброя і не призначалося для того, щоб заподіяти смерть. Ці жахливі знаряддя – зашморг, закривавлений ніж, розряджений револьвер, служили своєрідним милосердям. Їх використали аж ніяк не для того, щоб убити сера Аарона, а для того, щоб його врятувати.

– Врятувати! – повторив Гілдер. – Але від чого?

– Від нього самого, – сказав патер Браун. – Він був божевільний і намагався накласти на себе руки.

– Як? – зойкнув Мертон, сповнений недовіри. – А насолода життям, яку він сповідував?

– Це жорстоке віросповідання, – сказав священник, визираючи у вікно. – Чому йому не давали поплакати, як плакали колись його предки? Найкращі його наміри не могли здійснитися, душа стала холодною, як лід, під веселою маскою ховався порожній розум безбожника. Нарешті, для того, щоб підтримати свою репутацію веселуна, він знову почав пити, хоча покинув цю справу вже дуже давно. Але в справжніх непитущих незнищенний жах перед алкоголізмом: така людина живе в прозрінні й очікуванні того психологічного пекла, від якого застерігав інших. Цей жах передчасно знищив бідолаху Армстронга. Сьогодні вранці він опинився в нестерпному стані, сидів тут і кричав, що він у пеклі, таким божевільним голосом, що власна донька його не впізнала. Він шалено прагнув смерті і з рідкісною винахідливістю, властивою одержимим людям, розкидав навколо себе смерть в різних іпостасях: зашморг, револьвер свого товариша і ніж. Ройс випадково увійшов сюди і діяв негайно. Він жбурнув ніж на килим, схопив револьвер і, не маючи часу його розрядити, випустив всі кулі одна за одною прямо в підлогу. Аж тут самогубця побачив четверте обличчя смерті і метнувся до вікна. Спаситель зробив єдине, що залишалося, – кинувся за ним з мотузкою і спробував зв'язати його по руках і ногах. Тут і вбігла нещасна дівчинка і, не тямлячи, чому відбувається шарварок, спробувала звільнити батька. Спершу вона тільки різнула ножем по пальцях бідолаху Ройса, звідси і сліди крові на лезі. Ви, природно, помітили, що, коли він ударив лакея, кров на обличчі була, хоча

⁴ Євангеліє від Матея, 8:22. Переклад Івана Огієнка.

не було ніякої рани? Перед тим, як втратити свідомість, бідолаха встигла перетяти мотузку і звільнити татка, але той вистрибнув ось у це вікно і подався у вічність.

Запала довга мовчанка, яку нарешті порушив брязкіт металу – це Гілдер розчепив кайданки, які сковували Патрика Ройса, і зауважив:

– Гадаю, сер, вам слід було відразу сказати правду. Ви і ця юнка заслуговуєте на більше, ніж згадку в некролозі Армстронга.

– Плювати я хотів на цей некролог! – брутально крикнув Ройс. – Хіба ви не розумієте – я мовчав, щоб приховати це від неї!

– Що приховати? – не зрозумів Мертон.

– Та те, що це вона вбила свого батька, бовдуре! – гаркнув Ройс. – Адже коли б не вона, він був би зараз живий. Якщо вона дізнається, то схибнеться від горя.

– Я так не думаю, – зауважив патер Браун, беручись за капелюха. – Мабуть, краще скажу їй сам. Навіть фатальні помилки не отруюють життя так, як гріхи. І в усілякому разі, мені здається, що надалі ви будете набагато щасливішими. А я зараз маю повернутися в школу для глухих.

Коли священик вийшов на галявину, де трава хилиталася від вітру, його покликав якийсь знайомець із Гайгейта:

– Тільки-но приїхав слідчий. Зараз почнеться дізнання.

– Я маю повернутися в школу, – сказав патер Браун. – На жаль, мені не до того, та я й не можу бути присутнім при дізнанні.

Таємниця саду

Арістид Валантен, начальник паризької поліції, спізнювався додому до обіду, а гості вже прибували без нього. Їх люб'язно зустрічав довірений слуга Валантена – Іван, стариган зі шрамом на обличчі, майже такого ж сірого, як його сиві вуса. Він завжди сидів за столом у холі, обвішаному зброєю. Будинок Валантена був, мабуть, не менш своєрідний і знаменитий, ніж його господар. Це був старовинний особняк із високими стінами та тополями над самою Сеною, збудований дивно, хоча ця дивовижа і була зручна для поліціантів – ніхто не міг проникнути туди, минаючи головний вхід, де постійно чергував Іван зі своїм арсеналом. До будинку примикав великий і доглянутий сад, туди вело безліч дверей. А від зовнішнього світу його відгороджували високі, неприступні стіни, засаджені по гребеню колючками. Такий сад дуже пасував людині, убити котру присягалася не одна сотня злочинців.

Як пояснював Іван, його господар телефонував, що затримається хвилин на десять. Зараз Валантен займався приготуваннями до страт та інших огидних справ. Він завжди ретельно виконував ці обов'язки, хоча вони і були йому глибоко неприємні. Жорстокість, із якою він розшукував злочинців, завжди змінювалася у нього поблажливістю, коли доходило до кари. Оскільки він був найфаховішим у Франції, та й у всій Європі майстром детективних методів, його величезний вплив відігравав добродійну роль, коли мова йшла про пом'якшення вироків і полегшення тюремних порядків. Він належав до числа великих вільнодумців-гуманістів, якими славетна Франція, а дорікнути їм можна хіба лише в тому, що їхні милосердя більші, ніж сама справедливість.

Валантен приїхав у чорному фракі з червоною розеткою (в поєднанні з темною бородою, пронизаною першими сивими нитками, вона надавала йому дуже елегантного вигляду) і пройшов прямо в свій кабінет, звідки двері провадили на садову галявину.

Двері ці були відчинені, і Валантен, ретельно зачинивши свій саквож у службовому сейфі, постояв кілька хвилин біля них. Яскравий місяць боровся зі стрімко летючими, рваними, клубистими хмарами (недавно пройшла гроза), і Валантен дивився на небо із сумом, не властивим людям суто наукового ґибу. Можливо, однак, що такі люди можуть передчувати найфатальніші події свого життя. Як би там не було, він швидко впорався зі своїми потаємними переживаннями, бо знав, що запізнюється і гості вже прибувають.

Утім, увійшовши до вітальні, він одразу ж переконався, що головного гостя наразі немає. Зате були всі інші стовпи маленького товариства. Був англійський посол лорд Гелловей, дратівливий стариган із темним, схожим на зморщене яблуко обличчям та блакитною стрічкою ордена Підв'язки.

Була леді Гелловей, худа жінка зі сріблястою головою і нервовим, гордовитим обличчям. Була їхня донька, леді Маргарет Грем, дівчина з блідим обличчям ельфа і волоссям кольору міді. Були герцогиня Мон-сен-Мішель, чорноока та пишна, і дві її доньки, також чорноокі та гладкі. Був доктор Сімон, типовий французький учений, в окулярах і з гострою каштановою борідкою. Чоло його прорізали паралельні зморшки – розплата за зарозумілість, бо утворюються вони від звички піднімати брови.

Був патер Браун із Кобгола в графстві Ессекс, Валантен недавно познайомився з ним в Англії. Побачив він, можливо, з дещо більшим інтересом високого молодика у військовій формі, котрий вклонився Гелловейам, котрі зустріли його не дуже привітно, і тепер попрямував до нього.

Це був О'Браєн, майор французького Іноземного легіону – худий, дещо пихатий жевжик, гладко поголений, темноволосий і блакитноокий, і – що природно для славетного підрозділу, відомого блискучими перемогами, – одночасно і зухвалий, і меланхолійний на вигляд. Ірландський дворянин, він був із дитинства знайомий із родиною Гелловейів, особливо з Мар-

гарет Грем. Вітчизну він покинув після якоїсь історії з боргами і тепер демонстрував зневагу до англійського етикету, хизуючись форменою шаблею та шпорами. На його уклін леді і лорд Гелловеї відповіли стриманим кивком, а леді Маргарет відвела погляд.

Однак і самі ці люди, й їхні стосунки не надто зачіпали Валантена. У будь-якому разі, не заради них він влаштував урочистий обід. З особливим нетерпінням він чекав всесвітньо відомого чоловіка, з котрим потоваришував під час однієї зі своїх тріумфальних поїздок до Сполучених Штатів.

Це був Джуліус К. Брейн, мультимільйонер, чий колосальні, часом приголомшливі пожертви на користь дрібних релігійних громад стільки разів давали привід для легкої дотепності і ще легшого славослів'я американським і англійським газетярам.

Ніхто до ладу не розумів, атеїст Брейн, мормон чи прихильник християнської науки – він готовий був наповнити дзвінкою монетою будь-яку посудину, аби вона була новою. Між іншим, він чекав, чи не з'явиться, нарешті, в Америці свій Шекспір – чекав, так само терпляче, як і марно. Він захоплювався Волтом Вітменом, але вважав, що Люк Теннер із міста Парижа в Пенсильванії прогресивніший за нього. Йому подобалося все, що здавалося прогресивним. Таким він вважав і Валантена, і помилявся.

Поява Джуліуса Брейна була грізною і гамірною, як дзвін обіднього гонга. У багатія була рідкісна властивість – його присутність помічали не менше, ніж його відсутність. Це був дуже великий чоловік, огрядний і високий, одягнений у фрак, суцільну чорноту якого не порушували навіть ланцюжок годинника або перстень. Сиве волосся було гладко зачесане назад, як у німця. Червоне обличчя, сердите і простодушне, було б просто дитячим, якби не один-єдиний темний пучок під нижньою губою, в якому було щось театральне і навіть мефістофельське. Втім, у вітальні недовго розглядали знаменитого американця. Запізнення вже порушило хід вечора, і леді Гелловеї, підхопивши його під руку, потягла без зволікання в їдальню.

Подружжя Гелловеїв на все дивилися по-доброму та поблажливо, але й у них був привід для занепокоєння. Лорду дуже не хотілося, щоб донька балакала з тим пройдисвітом О'Браеном. Проте вона цілком пристойно пройшла в їдальню в товаристві доктора Сімона. І все ж лордові було неспокійно, він поводився майже грубо. Під час обіду він ще якось зберігав дипломатичну гідність. Але коли настала черга сигар і троє молодших чоловіків – доктор Сімон, патер Браун і ненависний О'Браен, вигнанець у чужинському однострої, – кудись зникли, чи то потеревенити з дамами, чи то покурити в оранжереї, британський дипломат цілком втратив дипломатичні умовності.

Йому не давала спокою думка, що негідник О'Браен, можливо, десь щось нашіптує Маргарет. Його, лорда Гелловея, залишили пити каву в компанії Брейна, схибленого янкі, котрий вірить у всіх богів, і Валантена, сухаря-француза, котрий ні у що не вірить! Нехай би вже сперечалися між собою, скільки влізе, але у нього з ними немає нічого спільного. Через якийсь час, коли прогресивні суперечки зайшли в глухий кут, лорд піднявся і вирушив шукати вітальню. Він блукав довгими коридорами хвилин шість, а то й вісім, поки не почув нарешті повчальний тенорок доктора, потім нудний голос священика, а після нього – запальний сміх. Ось і вони, подумав шляхтич і вилаявся про себе, вони теж сперечаються про науку та релігію... Але, відчинивши двері до вітальні, він зауважив одне: там не було майора О'Браена і леді Маргарет.

Нетерпляче вискочивши з вітальні, як перед тим із їдальні, він знову затупотів по коридорах. Прагнення захистити доньку від ірландсько-алжирського авантюриста кидало його в шал. Дорогою в задню частину будинку, де містився кабінет Валантена, він, на свій подив, побачив доньку, котра пробігла повз нього з презирливою гримаскою на блідому обличчі. Нова загадка! Якщо вона була зараз із О'Браеном, куди ж подівся він сам? Якщо ні, то де ж була вона? Піддавшись владі ревнивої старечої підозрілості, він волочився навмання неосвітленими коридорами і врешті-решт надібав на призначений для прислуги вихід у сад. Кривий ятаган місяця роздер і розкидав останні шматки хмар. Сріблясте світло осяяло всі куточки саду. Через галя-

вину, до входу в кабінет, широкими кроками рухався високий чоловік у синьому. Відблиск місяця на нашивки викрив у ньому майора О'Браена.

Він увійшов в оселю, залишивши лорда Гелловея розлюченим і розгубленим водночас. Синьо-сріблястий сад, схожий на сцену театру, дражнив його крихкою чарівністю, нестерпною для брутальної владності. Сила та грація ірландця дратували його, ніби він – не батько Маргарет, а суперник офіцера. Місячне світло вводило його в шал. Його наче заманили якимось чаклунством у сад трубадурів, у казкову країну Ватто,⁵ і, щоб потоком слів розвіяти дурман, він енергійно рушив услід ворога. Він спіткнувся об дерево, або об камінь у траві і нахилився, спершу роздратовано, а потім із зацікавленням. Через мить місяць і високі тополі стали свідками вражаючого видовища: літній англійський дипломат утікав щодуху з відчайдушними зойками. На хрипкі крики в дверях кабінету з'явилося бліде обличчя доктора Сімона – відблиск на скельцях окулярів, стривожена брова. Він і почув перші слова.

– У саду труп... весь у крові! – заволав лорд. О'Браен зовсім звіявся з його голови.

– Треба негайно повідомити Валантену, – запропонував лікар, коли Гелловей плутано розповів йому про все, що зважився розгледіти. – Добре, що він ще тут.

При цих словах до кімнати зайшов, зацікавившись галасом, сам знаменитий детектив. Було майже кумедно спостерігати, як він змінився на краще. Спершу нишпорка турбувався як господар і джентльмен, що стало погано комусь із гостей або слуг. Коли ж йому розповіли про страшну знахідку, він з усією притаманною йому врівноваженістю миттєво перетворився в енергійного й авторитетного експерта, оскільки така подія була вже його професійною справою.

– Дуже дивно, джентльмени, – зауважив він, коли вони поспішили на пошуки тіла, – я об'їздив весь світ, розслідуючи злочини, а тепер хтось господарює у мене в саду. Однак, де ж той труп?

Вони насилу перетнули галявину – від річки здіймався легкий туман. Але за допомогою Гелловея, котрий ще не встиг оговтатися, відшукали таки у високій траві мертве тіло. Це був труп дуже високого та широкоплечого чоловіка. Нещасний лежав долілиць, і вони побачили могутні плечі, чорний фрак і велику голову, зовсім голомозу, якщо не брати до уваги кількох пасом темного волосся, що прилипли до черепа, наче мокрі водорості. З-під обличчя, що уткнулося в землю, повзла червона змійка крові.

– Ну, що ж, – якимось дивно вимовив Сімон, – в усякому разі, це не хтось із гостей.

– Огляньте його, лікарю, – кинув Валантен досить різко, – можливо, він ще живий.

Медик нахилився над тілом.

– Він ще не охолов, але, боюся, вже мертвий, – відповів той. – Допоможіть мені його підняти.

Присутні обережно підняли мертвого на дюйм від землі, й одразу ж усі сумніви були розсіяні найжахливішим чином: голова відвалилася від тіла. Той, хто перерізав невідомому горло, зумів перетяти і шию.

Це вразило навіть Валантена. «Вбивця сильний, як горила», – пробурмотів він.

Не без тремтіння, хоча він був звичний до анатомування трупів, доктор Сімон підняв мертву голову. На шії та підборідді виднілися порізи, але обличчя залишилося загалом неушкодженим. Грубе, жовте, порите западинами, з орлиним носом і важкими повіками – це було обличчя жорстокого римського імператора або, може, китайського мандарина. Всі присутні дивилися на нього в повному здивуванні. Ніщо більше не привернуло їхню увагу, хіба тільки те, що, коли тіло підняли, в темряві забіліла сорочка і на ній зачервоніла кров. Убитий, як

⁵ *Антуан Ватто* (1684–1721) – французький художник XVIII ст., у творчості котрого переважали театральні та любовні теми, а також фантастичні сюжети.

сказав доктор Сімон, справді не належав до їхньої компанії, але, можливо, він мав намір приєднатися до неї, бо був явно одягнений для такої нагоди.

Валантен опустився на коліна і з якнайбільшою професійною ретельністю досліджував траву та землю навколо тіла. Його приклад, хоча і не так спритно, наслідував лікар, а також – зовсім уже мляво – і англійський шляхтич. Їхні пошуки результатів не дали, якщо не брати до уваги зламані або пообривані галузки, які Валантен підняв і, побіжно оглянувши, відкинув геть.

– Атож, – похмуро промовив він, – купка гіляччя і зовсім стороння людина з відрубаною головою. Більше нічого.

Зависла нервова тиша, і тут Гелловей остаточно втратив самовладання і раптом пронизливо зойкнув:

– Хто це там? Ген там, біля паркану!

У світлі місяця туманною поволокою до них нерішуче наблизився чоловічок із незграбно великою головою. Його можна було б сприйняти як гобліна, але він виявився нешкідливим священиком, котрого вони залишили у вітальні.

– Я зауважив, – лагідно промовив він, – що в садочок немає ні хвіртки, ні воріт...

Валантен роздратовано насупив чорні брови, як завжди при вигляді сутани. Але він був справедливий, тому погодився.

– Авжеж, маєте рацію, – сказав він. – Перш, ніж ми з'ясуємо, що це за вбивство, доведеться встановити, як він тут опинився. А тепер, панове, ось що. Якщо дивитися без огляду на мою посаду і статус, то погодимось, що декотрих високопоставлених осіб цілком можна і не вмішувати. Серед нас є жінки й іноземний посол. Оскільки нам доводиться констатувати злочин, доведеться і розслідувати його відповідним чином. Але поки що я можу чинити на власний розсуд. Я – начальник поліції, особа настільки офіційна, що можу діяти приватно. Сподіваюся, що очищу від підозри всіх гостей до єдиного, перш ніж викликати своїх співробітників. Панове, під ваше чесне слово прошу вас не залишати будинок до завтрашнього полудня, спальні є для всіх. Сімоне, ви, мабуть, знаєте, де знайти мого слугу Івана. Я довіряю йому в усьому. Передайте, щоб він залишив на своєму місці когось із слуг і зараз же йшов сюди. Лорде Гелловей, ніхто не зможе краще за вас повідомити всіх леді так, аби не виникла паніка. Їм також не можна буде поїхати. Ми з патером Брауном залишимося біля тіла.

Коли в Валантені промовляв командирський дух, йому корилися, як бойовій сурмі. Доктор Сімон подався у вестибюль і надіслав Івана – приватного детектива на службі у детектива державного. Гелловей пройшов у вітальню і зумів повідомити про трагічні події так делікатно, що на той час, коли всі зібралися там, пані встигли і вжахнутися, і заспокоїтися. Тим часом вірний служитель Церкви і правочинний безбожник застигли в головах і в ногах трупа, немов скульптури, що уособлюють дві філософії смерті.

З будинку, як гарматне ядро, вилетів Іван, довірений слуга зі шрамом і вусами, і кинувся через галявину до свого господаря. Його сіра фізія так і сяяла від того, що в будинку розігрується кримінальний роман, і було щось відразливе в тому пожвавленні, з яким він спитав, чи не можна оглянути останки.

– Що ж, погляньте, якщо бажаєте, – сказав Валантен, – тільки поквартесья. Нам треба піти в будинок і дещо з'ясувати.

Іван підняв мертву голову і мало не впустив її.

– Господи! – роззявивши рота, видихнув він. – Та це ж... ні, не може бути! Ви знаєте, хто це?

– Ні, – байдуже відповів Валантен. – Але досить, нам час.

Удвох вони внесли тіло в кабінет, поклали його на тапчан і пішли до вітальні.

Детектив сів за письмовий стіл неквапливо і навіть наче нерішуче, але погляд його був твердий, як у головуючого судді. Він щось швидко занотував на аркуші паперу, що лежав перед ним, а потім коротко спитав:

– Чи всі зібралися?

– Бракує пана Брейна, – відповіла, озирнувшись, герцогиня Мон-сен-Мішель.

– Так-так, – різким, хрипким голосом додав лорд Гелловей, – і ще, зауважте, немає пана Ніла О'Браєна. А я бачив його в саду, коли труп був ще теплий.

– Іване, – наказав Валантен, – підіть і приведіть майора О'Браєна і пана Брейна. Пан Брейн, мабуть, сидить із сигарою в їдальні. А майор, гадаю, зараз вештається по оранжереї, хоча я не впевнений.

Його вірний зброєносець кинувся виконувати наказ, а Валантен продовжував тим самим, по-військовому скупим і рішучим тоном:

– Усі присутні знають, що в саду знайшли труп із відтятою головою. Докторе Сімон, ви оглядали його. Як гадаєте, чи повинен вбивця бути таким дужим? Чи, можливо, досить мати дуже гострий ніж?

– Я б сказав, – відповів лікар, зовсім блідий, – що цього взагалі не можна зробити ножом.

– Тоді чи не знаєте в такому випадку, – продовжував Валантен, – яким знаряддям це можна зробити?

– Із сучасних, вважаю, ніяким, – сказав медик, болісно вигинаючи брови. – Шию і так просто не перерубати, а тут ще й зріз дуже гладкий, ніби діяли алебардою, чи старовинною сокирою ката, або ж дворучним мечем.

– Рани Божі! – істерично зойкнула герцогиня. – Ну звідки ж тут дворучні мечі?

Валантен, як і раніше, не відривався від папірця, що лежав перед ним.

– Скажіть, – спитав він, продовжуючи квапливо записувати, – а чи не можна це зробити довгою шаблею французьких кавалеристів?

У двері неголосно постукали, й у всіх у кімнаті захолола кров, немов від стукоту в «Макбеті». І посеред мертвої тиші доктор Сімон насилу вимовив:

– Шаблею, мабуть, так.

– Дякую вам, – сказав Валантен. – Увійдіть, Іване!

Той відчинив двері і доповів про прихід майора Ніла О'Браєна. Слуга виявив його, коли той знову вештався по саду. Вигляд в офіцера був засмучений і роздратований.

– Що вам від мене треба? – обурився він.

– Сідайте, будь ласка, – спокійно і люб'язно попросив Валантен. – А чому ви без шаблі? Де вона?

– Залишив у бібліотеці на столі, – пояснив О'Браєн, у котрого від розгублення став помітнішим ірландський акцент. – Вона мені набридла і...

– Іване, – сказав Валантен, – будь ласка, підіть і принесіть із бібліотеки шаблю майора.

Коли лакей зник, він продовжив:

– Лорд Гелловей стверджує, що бачив, як ви увійшли із саду в будинок, а відразу після цього там виявили труп. Що ви робили в саду?

Майор упав на крісло.

– Ох, – вигукнув він уже зовсім по-ірландськи, – милувався на місяць! Спілкувався з природою, нічого більше.

На якийсь час повисла важка тиша, а потім знову пролунав той же звичайний і моторошний стукіт у двері. Повернувся Іван, він приніс порожні сталеві піхви.

– Це все, що я знайшов, – повідомив він.

– Покладіть на стіл, – не піднімаючи голови, звелів Валантен.

Запанувало крижане мовчання, схоже на непроникну тишу, що оточує в залі суду засудженого вбивцю. Давно стихли невиразні вигуки герцогині. Клекіт ненависті лорда Гелловея був задоволений. І тут сталося несподіване.

– Я вам скажу, – вигукнула леді Маргарет тим дзвінким голосом, який буває лише у сміливих жінок, котрі наважуються виступити публічно, – я вам скажу, що робив у саду пан О'Браен, оскільки він змушений мовчати. Він пропонував мені стати його дружиною. Я відмовила: сказала, що в моїх сімейних обставинах можу запропонувати йому лише свою повагу. Його це розсердило. Мабуть, моя повага йому не дуже потрібна.

– Що ж, – додала вона з блідою посмішкою, – не знаю, чи стане він дорожити цим тепер, але я і зараз запевняю в своїй повазі до нього. І присягнуся де завгодно, що цього злочину він не скоював.

Лорд Гелловей, нахилившись до неї, намагався (як йому здавалося, ні для кого не чутно) напоумити жінку.

– Дурепо! – громоподібно шепотів він. – Чому ти його захищаєш? Ти хоч подумай, де його шабля! Ця клята...

Він замовк під дивним пильним поглядом блискучих очей, який уразив усіх.

– Старий дурень! – тихо сказала вона без тіні поваги. – Що ви хочете довести? Невже не ясно, що він не вбивав, поки стояв поруч зі мною? А якщо б він убив, я все одно була там. Хто ж повинен був це бачити чи хоча б знати про це, якщо не я? Невже ви так ненавидите Ніла, що підозрюєте власну доньку...

Леді Гелловей пронизливо зойкнула. Решта сиділи, як у лихоманці, торкнувшись жорстокої трагедії закоханих, як бувало в давні часи. Горда бліда шотландська аристократка та її коханий, ірландський авантюрист, ніби зійшли зі старовинних портретів у середньовічному замку. Притихлу кімнату заповнили примарні тіні отруєних пар і віроломних коханців.

І тоді, серед похмурого мовчання, пролунав простодушний голос:

– Скажіть, а що це за така довга сигара?

Запитання було до того несподіване, що всі обернулися поглянути, хто це сказав.

– Маю на увазі, – пояснив патер Браун, – сигару, яку докурює пан Брейн. Схоже, що вона не менша за ціпок.

Обличчя Валантена, незважаючи на недоречність репліки, висловило згоду, змішану з роздратуванням.

– Справді, – різко зауважив він, – Іване, ще раз пошукайте пана Брейна і зараз же приведіть його сюди.

Коли двері за слугою зачинилися, Валантен звернувся до дівчини з серйозністю, викликану новим вигином справи:

– Леді Маргарет, ми вдячні вам і захоплюємося, що ви переступили через свою гордість, пояснивши поведінку майора. Однак одне незрозуміло. Як мені здається, лорд Гелловей зустрів вас, коли ви йшли з кабінету в вітальню, а вийшов у сад, де побачив майора, тільки через кілька хвилин, чи не так?

– Ви, мабуть, пам'ятаєте, – відповіла Маргарет із легкою іронією, – що я тільки-но відмовила йому, і навряд чи ми могли йти взявшись за руки. Він усе ж таки джентльмен, тому залишився в саду – ось на нього і впала підозра.

– Але в ці кілька секунд, – вагомо заперечив Валантен, – він цілком міг би...

Знову пролунав стукіт, і в дверях виникло спотворене шрамом обличчя.

– Даруйте, сер, – сказав він, – але пан Брейн зник.

– Зник! – вигукнув Валантен і вперше за весь час піднявся з-за столу.

– Утік. Змився. Випарувався, – продовжував Іван, смішно вимовляючи французькі слова. – Його капелюх і плащ також зникли. Але я вам скажу децю краще. Я вискочив із будинку подивитися, чи не залишив він якихось слідів. І я знайшов!

– Що ж ви знайшли? – поцікавився Валантен.

– Зараз покажу, – сказав Іван.

Наступної миті він з'явився знову з оголеною кавалерійською шаблею, і лезо її було закривавлене. Присутні втупилися на неї, ніби на блискавку, що залетіла в кімнату. Але твердошкірий Іван незворушно правив своє:

– Ось що валялося в кущах, за півсотні ярдів звідси, як їхати на Париж. Вочевидь, ваш поважний пан Брейн кинув там цю штуку, коли втікав.

Знову настала тиша, але вже зовсім інша. Валантен узяв шаблю, оглянув її, потім якийсь час зосереджено міркував і, нарешті, шанобливо звернувся до О'Браєна:

– Майоре, ми впевнені, що ви в будь-який час надасте свою шаблю поліції, якщо це буде потрібно для експертизи. Наразі ж, – додав він, енергійно засунувши лезо в дзвінку піхви, – дозвольте повернути вам вашу зброю.

Всі, хто збагнув військовий символізм цієї сцени, ледь втрималися від оплесків.

Ця сцена змінила все в житті Ніла О'Браєна. Коли він знову волочився по саду, що зберігає свою таємницю, розцяцьковану барвами ранку, в його серці більше не залишилося колишньої зневіри. Тепер у нього були причини почуватися щасливим. Будучи джентльменом, лорд Гелловей вибачився перед ним. Леді Маргарет була не просто світська дама – вона була жінка, і коли вони перед сніданком прогулювалися серед старих клумб, мабуть, знайшла слова легші за вибачення. Всі гості повеселіли і розм'якли, хоча кривава таємниця залишалася нерозкритою, важкість підозри була з усіх знята і перекладена на таємничого мільйонера, котрий втік у Париж і котрого вони майже не знали. Диявол був вигнаний із оселі, точніше, він сам себе вигнав.

І все ж таємниця залишалася. Тому, коли О'Браєн присів на лавку біля доктора Сімона, то вчений хотів було побалакати про неї. Але молодик, зайнятий приємнішими думками, був не схильний до такої бесіди.

– Мене це мало цікавить, – відверто сказав він, – тим більше, що справа вже більш-менш прояснилася. Так виглядає, що Брейн чомусь ненавидів того чоловіка, заманив його в сад і вбив мою шаблю. Потім утік до міста, а шаблю дорогою викинув. До речі, Іван мені сказав, що в кишені вбитого знайшли американський долар. Отже, він був співвітчизником Брейна. Все збігається. Здається, для слідства вже немає жодних труднощів.

– Є п'ять заковик, і дуже серйозних, – спокійно заперечив медик, – вони утворюють цілий лабіринт. Зрозумійте мене правильно: я не сумніваюся, що вбивство скоїв Брейн, це, на мій погляд, доводить його втеча. Але є питання, як він це зробив?! По-перше, навіщо вбивці брати громіздку шаблю, коли можна вбити людину кишеньковим ножиком, який легко сховати в кишеню? По-друге, чому не було чути ніякого гамору чи галасу? Хіба ви змовчите, якщо на вас накинуться з оголеною шаблею? По-третє, вхідні двері весь вечір були під наглядом слуги, а в сад Валантена і миша не прослизне. Як же тоді туди проник убитий? По-четверте – яким чином із саду вибрався Брейн?

– А по-п'яте? – спитав молодик, стежачи очима, як по доріжці до них повільно наближається англійський священик.

– Це, звісно, не так важливо, проте дуже дивно. Коли я, оглядаючи шию, побачив, як вона пошматована, то вирішив було, що вбивця завдав кілька ударів. Але дослідивши її докладно, виявив, що і сам зріз посічений ударами, які були нанесені після того, як голову відрубали. Невже Брейн так люто ненавидів свого ворога, що стояв там під місяцем і шматував шаблею мертвого?

– Який жах! – пересмикнуло О'Браєна.

Патер Браун підійшов під час розмови і чекав зі звичною своєю сором'язливістю, поки вони не закінчать, а тоді озвався:

– Даруйте, що перебиваю. Мене прислали повідомити вам новину.

– Новину? – нервово повторив Сімон, втупившись у нього крізь пенсне.
– Аякже, – ніби вибачаючись, сказав священник. – Бачте, сталося ще одне вбивство.
Обидва співрозмовники зірвалися настільки стрімко, що лавка аж захиталася.

– І що особливо дивно, – продовжував слуга Божий, споглядаючи тьмяними очима на рододендрони, – знову відрубана голова. У річці знайшли другу голову, яка ще кровоточить, в лічених ярдах від обійстя, на шляху в Париж. Тож припускають...

– О, небо! – зойкнув О'Браєн. – То що ж виходить: Брейн – маніяк?

– Кровна помста існує і в Америці, – безпристрасно зауважив священник, а потім додав:
– Вас просять зараз же піти в бібліотеку, щоб оглянути сьогоднішню знахідку.

Майор О'Браєн, котрий пішов за іншими в бібліотеку, де починалося дізнання, відчував нудоту. Йому як солдатіві була огидна така таємна різанина. Де кінець цієї ні на що не схожої різанини? Одна голова відрубана, потім – друга. «Тепер уже не скажеш, – гірко подумав він, – одна голова добре, а дві – краще».

У кабінеті Валантена, через який треба було пройти, його чекало нове потрясіння: на столі він побачив ще одну закривавлену голову, цього разу самого господаря. Це було, як кольорова картинка в журналі націоналістів «Гільйотина», де щотижня поміщали малюнок, який зображав когось із політичних супротивників із витріщеними очима та спотвореним обличчям, буцімто після страти. Валантен же був видатним діячем антиклерикального напрямку. Але ірландець О'Браєн був здатен навіть у падінні по-своєму зберігати чистоту, і все його нутро обурилося зараз проти такого інтелектуального свинства, яке можна зустріти тільки у Франції. Весь Париж здався йому єдиним – від химерних кам'яних фігур на середньовічних храмах до грубих карикатур у газетах. Пригадалися страшні ігрища часів Великої революції. Це місто було осердям жорстокої сили – від кровожерного малюнка на столі у Валантена до собору Паризької Богоматері, з висоти якого поверх готичних гаргулій шкіриться сам Сатана.

Бібліотека була довгастою, низькою і темною. Тільки з-під опущених штор пробивалося ззовні по-ранковому рожеве світло. Валантен і його слуга Іван очікували їх, стоячи біля верхнього кінця довгого та легко похилого столу, на якому лежали страшні останки, що в напівтемряві здавалися величезними. Велике чорне тіло і жовтаве обличчя чоловіка, знайденого в саду, були такими, як учора. Друга голова, яку вранці виловили в річкових очеретах, лежала поруч, з неї рясно стікала вода. Люди Валантена ще вели пошуки тіла, оскільки воно, ймовірно, плавало десь неподалік. Патер Браун, мабуть, далеко не настільки чутливий, як О'Браєн, підійшов до другої голови і, як зазвичай, моргаючи, став уважно оглядати її. Копицю волосся, сирого і сивого, червоне і рівне світло перетворило в срібний ореол. Обличчя, потворне, багряне і начебто навіть злочинне, сильно постраждало в воді від ударів об дерева та каміння.

– Доброго ранку, майоре О'Браєн, – привітався Валантен зі спокійною прихильністю. – Ви, гадаю, вже чули про останній подвиг цього головоріза?

Патер Браун, котрий схилився над сивою головою, пробурмотів, не підводячи очей:

– Мабуть, цю голову також відрубав Брейн?

– Все свідчить на користь цієї версії, – відповів Валантен, котрий стояв, тримаючи руки в кишенях. – Вбивство скоєно точно так само, як і перше. Голова знайдена за кілька ярдів від першого вбитого. Відрубана тією ж шаблею, яку, як ми знаємо, він забрав із собою.

– Усе це так, – смиренно погодився патер Браун. – Але мені якось не віриться, щоб Брейн міг відрубати цю голову.

– Чому? – спитав доктор Сімон, пильно глянувши на нього.

– Як гадаєте, лікарю, – священник, кліпаючи, звів очі, – чи може людина відрубати голову сама собі? Я навіть не знаю...

О'Браєну здалося, що з гуркотом валиться весь знавіснілий світ, а методичний медик рвійно кинувся вперед і відкинув із мертвого обличчя мокро біле волосся.

– О, можете не сумніватися, це Брейн, – спокійно зауважив священник, – у нього й горбок на лівому вусі був такий же.

Детектив свердлов служителя Церкви палаючими очима. Зараз він відкрив щільно стиснутий рот і різко кинув:

– Ви, мабуть, багато про нього знаєте, патере Браун.

– Атож, – просто відповів той, – ми з ним свого часу зустрічалися кілька тижнів поспіль. Він міркував про те, чи не прийняти нашу віру.

В очах Валантена спалахнув фанатичний вогонь, і, зціпивши кулаки, він ступив до священника.

– Он як? – вимовив він із недоброю усмішкою. – А чи не збирався він вашій Церкві і статки свої заповісти?

– Може, що й збирався, – флегматично відповів слуга Божий, – дуже може бути.

– Відтак, – Валантен загрозово усміхнувся, – вам, звісно, багато що відомо про нього. І про його життя, і про його...

Майор О'Браєн поклав руку на плече Валантена.

– Облиште цю дурню, – сказав він, – а то в хід знову підуть шаблі.

Але Валантен під спокійним м'яким поглядом священника вже опанував себе.

– Що ж, – сказав він, – зачекаємо поки що з приватними думками. Ви, панове, як і раніше, пов'язані обіцянкою не залишати будинок. Нагадайте про це й іншим. Все, що ще захочете дізнатися, вам повідомить Іван. А мені час зайнятися справами і написати рапорт. Замовчувати подію більше не можна. Якщо буде щось нове, знайдете мене в кабінеті.

– Чи є зараз щось нове, Іване? – поцікавився доктор Сімон, коли начальник поліції вийшов з кімнати.

– Лише одне, пане, – Іван зморщив безбарвне, старече обличчя, – але це важливо. Он той дідуган, котрого ви знайшли в саду, – і він без найменшої поваги ткнув пальцем у бік огрядного тіла з жовтою головою, – тепер ми вже знаємо, хто це такий.

– Ого! – вигукнув лікар. – І хто ж це?

– Його звали Арнольд Беккер, – відповів помічник детектива, – хоча у нього було багато різних прізвиськ. Цей шахрай – справжній гастролер, він і в Америці бував. Мабуть, це там Брейн щось із ним не поділив. Ми самі мало ним займалися, він більше працював у Німеччині. Певна річ, ми контактували з німецькою поліцією. Але у нього, уявіть, був брат-близнюк на ім'я Людвіг Беккер, з котрим ми все ж попітніли. Якраз учора його відправили на гільйотину. Й ось, панове, повірте, що коли я побачив в саду ось цього мерця, у мене просто очі на лоб полізли. Якби я цими самими очима не бачив, як стратили того Беккера, я б присягнувся, що на траві лежить він сам. Потім я, звісно, згадав про його брата і...

Тут Іван перервав своє патякання з тієї простої причини, що його вже ніхто не слухав. Майор і лікар здивовано дивилися на патера Брауна, котрий раптом незграбно скочив на ноги і стояв, щільно стиснувши скроні, як від раптового та сильного болю.

– Стійте, стійте, стійте! – закричав він. – Помовчіть хвилинку, я починаю розуміти. Боже, допоможи мені! Ще трохи, і я збагну! Сили небесні! Я ж завжди непогано петрав. Був час, міг переказати будь-яку сторінку з Фоми Аквінського. Нехай лусне моя голова, але я втямлю! Наполовину я вже збагнув, але тільки наполовину.

Він затулив обличчя руками і стояв, наче скам'янівши, в болісній роздумі чи молитві, в той час як іншим тільки і залишалось, що мовчки очікувати останнього потрясіння всіх цих божевільних годин.

Коли патер Браун відняв руки від свого обличчя, воно було ясне і серйозне, як у дитини. Він випустив глибокий подих і вимовив:

– Що ж, скоріше розкладемо все по полицках. А щоб вам було легше розібратися, зробимо ось як.

Він повернувся до лікаря:

– Докторе Сімон, у вас видатні мізки: ви вже перелічили п'ять запитань, на які наразі немає відповідей. Так ось, задайте їх тепер мені, й я поясню.

У Сімона від сум'яття та здивування звалилося з носа пенсне, але він все ж таки опанував себе:

– Ну, по-перше, невідомо, навіщо для вбивства потрібно вдаватися до громіздкої шаблі, коли можна обійтися й шилом.

– Шилом не можна відрубати голову, – спокійно відповів Браун, – а для цього вбивства відрубати голову було необхідно.

– Чому? – спитав О'Браєн із жвавим інтересом.

– Ваше наступне запитання, – попросив патер Браун.

– Гаразд, чому жертва не здійняла тривогу, не закричала? – продовжив лікар. – По садах же не гуляють із оголеними шаблями.

– А згадайте поламані гілки, – похмуро вимовив священник і повернувся до вікна, що виходило якраз на місце злочину. – Ми не збагнули, звідки вони взялися на галявині, так далеко від дерев? Їх не ламали, їх рубали. Вбивця розважав свого ворога якимись трюками з шаблею – показував, як розсікає в повітрі гілку, або щось подібне. А коли той нахилився подивитися, завдав беззвучний удар.

– Що ж, – задумливо сказав медик, – дуже правдоподібно. Навряд чи ви так само легко впораєтесь із наступними двома запитаннями.

Священник дивився з вікна в сад, обмацуючи його допитливим поглядом, і чекав.

– Ви знаєте, що сад ізольований від зовнішнього світу, як герметична посудина, – правив далі лікар. – Як же тоді туди проник сторонній?

Не обертаючись, маленький священник відповів:

– Нікого стороннього в саду не було.

Настало напружене мовчання, яке раптом розрядив вибух нестримного, майже дитячого сміху. Безглуздість цих слів вивергнула з Івана потік глузувань:

– Он як? Отже, цього дохлого опецька не ми притягли вчора в будинок? То він не входив у сад, не входив?

– Чи входив він у сад? – задумливо повторив Браун. – Ні, аж ніяк.

– А щоб йому! – вигукнув Сімон. – Той чоловік або заходив у сад, або ні.

– Не зовсім, – відповів священник зі слабкою посмішкою. – Яке ваше наступне запитання, лікарю?

– Мені здається, ви нездужаєте, – роздратовано зауважив медик, – але я поставлю і наступне, даруйте. Яким чином зумів Брейн вийти з саду?

– А він не виходив із саду, – сказав священник, усе ще виглядаючи у вікно.

– Ах, не вийшов!.. – вибухнув Сімон.

– Ну, цілком, – відповів священник.

Сімон затряс кулаками, як роблять французькі науковці, вичерпавши всі свої аргументи.

– Людина або виходить з саду, або ні! – закричав він.

– Не завжди, – сказав патер Браун.

Доктор Сімон нетерпляче піднявся.

– У мене немає часу на балачки! – гнівно вигукнув він. – Якщо ви не розумієте, що людина або по один бік паркану, або по іншій, то я не стану більше дошкуляти вам.

– Лікарю, – сказав священник дуже лагідно, – ми з вами завжди чудово ладнали. Хоча б по старій дружбі зачекайте, задайте ваше п'яте запитання.

Напружений Сімон присів на ослін біля дверей і зронив:

– Голова та тіло порізані якимось дивно і, здається, вже після смерті.

– Авжеж, – відповів, стоячи нерухомо, священник. – Так і було. Вас хотіли ввести в оману, втім, цілком природно: ви ж і не засумнівалися, що перед вами голова і тіло однієї людини.

Та частка розуму, в якій виникають чудовиська, раптом буйно заворушилася в голові О'Браена. Всі найхімерніші створення, породжені уявою людини, гуртом оточили його. Йому чувся голос того, хто давніший за стародавніх пращурів: «Бережися сатанинського саду, де росте дерево з подвійним плодом. Сторонися зловісного саду, де померла людина з двома головами». Давнє дзеркало ірландської душі затьмарили непрохані примари, але офранцужений розум зберігав пильність, і він стежив за дивним священником не менше ретельно і насторожено, ніж усі інші.

Патер Браун нарешті обернувся до них і став навпроти вікна так, що його обличчя залишалося в глибокій тіні. Але і в цій тіні вони бачили, що воно – мертвно-бліде. Проте він промовляв цілком розсудливо, ніби на землі і згадки не було про похмурі кельтські душі.

– Джентльмени, – сказав він, – у саду знайшли не якогось невідомого нам Беккера. І взагалі нікого стороннього там не було. Всупереч раціоналізму доктора Сімона, я стверджую, що Беккер перебував у саду лише частково. Ось дивіться! – вигукнув він, вказавши на таємниче важке тіло. – Цю людину ви ніколи в житті не бачили. А що скажете тепер?

Він швидко відсунув убік голову з жовтавою лисиною, а на її місце поклав голову з сивою гривною, що лежала поруч. І перед їхніми поглядами з'явився у всій завершеності, повноті і безсумнівності пан Джуліус К. Брейн.

– Убивця, – спокійно продовжував священник, – обезголовив свого ворога і кинув шаблю далеко за стіну. Але він був досить розумний і не обмежився цим. Голову він також кинув за стіну. Залишилося тільки докласти до тіла іншу голову, і ви вирішили (причому вбивця сам завзято вселяв цю думку на допиті), що перед вами труп зовсім іншої людини.

– Тобто як це – докласти іншу голову? – О'Браен витріщив очі. – Яку іншу голову? Що вони, ростуть на кущах, чи що?

– Ні, – глухо відповів служитель Церкви, дивлячись на свої черевики, – є тільки одне місце, де вони ростуть. Вони ростуть у кошику під гільйотиною, біля якої менш ніж за годину до вбивства стояв начальник поліції Арістид Валантен. Друзі, послухайте мене ще хвилику, перш ніж роздерти на шматки. Валантен – людина чесна, якщо безрозсудна прихильність до своєї політики є чесністю. Але хіба ви не зауважували хоча б часом чогось божевільного в цих холодних сірих очах? Він зробив би що завгодно, абсолютно що завгодно, лише б розтрощити те, що він вважає християнським ідолопоклонством. За це він боровся, цього він болісно жадав і тепер убив заради цього. Досі незліченні мільйони Брейна розпорошувалися між стількома дрібними сектами, що порядок речей не порушувався. Але до Валантена, як і до багатьох легковажних скептиків, дійшли чутки, що Брейн схиляється до нашої Церкви, а це – вже інша річ. Він став би щедро субсидувати зубожілу, але войовничу Церкву Франції. Він міг би видавати навіть шість журналів на зразок «Гільйотини». Все зависло б на волосині, і ризик подівав на фанатика, як іскра на порох. Він вирішив знищити мільйонера і зробив це так, як тільки міг вчинити свій єдиний злочин найвидатніший із детективів. Під якимось кримінологічним приводом він вилучив голову страченого і відвіз її додому в саквоязі. Потім у нього сталася остання суперечка з Брейном, яку не дослухав до кінця лорд Гелловей. Нічого не добившись, він повів його в свій таємний сад, завів розмову про фехтування, пустивши в хід гілочку і шаблю, і...

Іван підстрибнув на місці.

– Та ви з глузду з'їхали! – закричав він. – Я зараз же піду до господаря, візьму ось вас...

– Я і сам збирався піти до нього, – ледве вимовив патер Браун. – Я хотів просити його, щоб він зізнався і розкався.

Пропустивши пригніченого священника вперед, немов конвоюючи заручника або жертву для заклання, вони поспішили в кабінет, який зустрів їх несподіваною тишею.

Видатний детектив сидів за столом, вочевидь, занадто занурений у справи, і не помітив їхньої появи. У дверях відвідувачі забарилися, але щось у нерухомій елегантній постаті, поверненій до них спиною, спонукало лікаря кинутися вперед. Одного погляду і дотику було досить, щоб виявити біля ліктя Валантена коробочку з таблетками та переконатися, що він мертвий. На застиглому обличчі самогубця вони прочитали горду непохитність Катона.⁶

⁶ Мабуть, автор мав на увазі Марка Порція Катона Молодшого, римського політичного діяча, опонента Юлія Цезаря. Він наклав на себе руки, дізнавшись про перемогу Цезаря при Тапсі.

Убивство нашвидкуруч

Ця загадкова історія трапилася в містечку на узбережжі Сассекса, де біля самого моря в оточенні садів стоїть готель «Травневе деревце і гірлянда». Жителі містечка добре пам'ятають, як одного яскравого сонячного дня в тихий готель зайшли дві дуже цікаві особи.

Не запам'ятати їх було б дуже дивно. Один із них, смаглявий незнайомиць із чорною бородою, носив виблискуючий на сонці зелений тюрбан. Інший, на думку багатьох, виглядав ще цікавіше: руді вуса, майже лєвова грива, чорний м'який капелюх, з тих, що носять священики. Цього чоловіка в містечку знали, він частенько з'являвся на узбережжі і читав там проповіді або, розмахуючи дерев'яною батutoю, диригував оркестром Надії. Але щоб він раніше хоча б раз заходив у бар при готелі – такого місцеві жителі ще ніколи не бачили. Втім, поява цих дивних панів – не початок нашої історії. Щоб розплутати всі хитрі викрутаси, краще звернутися до самого початку.

За півгодини до появи помітних гостей у готель зазирали двійко нічим не примітних гостей. Перший, кремезний симпатичний чоловік, тримався так, аби за можливості не привертати до себе нічиєї уваги. Але якщо хтось пильніше придивився б до його взуття, то безпомилково визначив би, що перед ним стоїть інспектор поліції у цивільному, в своїй буденній одежі. Його супутник, сіренький чоловічок, також не вирізнявся особливим потягом до моди – на ньому був костюм священика. Однак цей слуга Божий проповідей на березі не читав.

Супутники пройшли через хол і опинилися в просторій кімнаті для курців, де розташовувався бар. Хто б міг подумати, що звичайні відвідини бару можуть обернутися трагедією, якій того дня судилося розігратися на очах супутників? Варто сказати, що в той час у респектабельному готелі під назвою «Травневе деревце і гірлянда» відбувався ремонт. За словами господаря, його «оновлювали», але, на думку постійних клієнтів, його не оновлювали, а переробляли «під горіх». Так висловився пан Реглі, підстаркуватий джентльмен, відомий на всю околицю своєю сварливістю і примхливістю. Він за звичкою заходив у бар, замовляв шеррі-бренді, сідав у куточку і брався шпетити всіх і все.

Ремонт йшов, як годиться, і скоро від звичного оформлення англійського готелю не залишилося і сліду. Метр за метром, кімната за кімнатою, готель набував схожості з пишним палацом лєвантійського лихваря з американського кінофільму.

Поки що єдиним приміщенням, де роботи вже закінчилися і відвідувачі могли розташуватися по-людськи, була та сама зала, в яку й зайшли візитери. Колись це приміщення мало горду назву «Наливайка», тепер же його загадково іменовали «Світський салон». Зала була оздоблена на азійський манір. Кожен предмет інтер'єру надавав їй схожості зі східним Диваном. Зникли розвішані по стінах рушніці, гравюри зі сценами полювання й опудала риб у скляних скриньках. Їхнє місце зайняли строкаті східні тканини з глибокими складками, вигадливі ножі, кинджали й ятагани. Здавалося, господар заздалегідь приготувався до появи джентльмена в тюрбані. Насправді ж зала зовсім не призначалася для прийому якихось почесних гостей. Просто інші вподобані відвідувачами куточки готелю ремонтувалися, і для них була відведена лише ця зала, чиста й ошатна.

Вочевидь, ремонт додавав господареві та його помічникам купу клопотів, і займатися відвідувачами їм було ніколи. Скільки не чекали наші супутники в порожньому барі, до них так ніхто і не підійшов.

Інспектор утратив терпець, почав дзвонити в дзвіночок і стукати по стійці. Священик же спокійнісінько всівся на ослінчик і всім своїм виглядом показував, що поспішати йому нема куди. Озираючись, поліціант помітив, що пухке обличчя священика стало непроникним (цей вислів був знайомий інспектору), а очі з-під круглих очей розглядають прикраси на стінах.

– Гріш ціна господареві, котрий відвідувачів за ніщо має, – зітхнув інспектор Грінвуд і відійшов від стійки. – В усьому готелі ніде присісти: усюди драбини і свіжа побілка. А тут – хоч би хто пива подав. Про що це ви задумалися?

Священик протер окуляри:

– Так, дрібниці. Моїм думкам також гріш ціна. Бо мені чомусь спало на думку, що тут дуже легко вчинити вбивство.

– Ну, в такій справі вам і карти в руки, – добродушно зауважив інспектор. – Будь-який поліціант спить і бачить, щоб йому хоч одне вбивство дісталось розслідувати, а ви, патере Браун, що стосується вбивств, людина досвідчена. Але чому ви вирішили, що саме тут... Ах, ось чому. Ви побачили турецькі кинджали. Та що там кинджали. Вбити можна чим завгодно. У будь-якій кухні знарядь вбивства не менше: ніж, кочерга... Знайти знаряддя – ще не найважче.

Патер Браун прокинувся від своєї неухважності, зібрався з думками і кивнув.

– Здійснити вбивство – зовсім неважко, – міркував інспектор Грінвуд. – Якщо мені заманеться вбити вас умить, зробити це дуже просто. І вже точно простіше, ніж отримати кухоль пива в цьому проклятому барі. Набагато важче вбити і не попастися на вбивстві. Біда в тому, що вбивці – народ сором'язливий: їм ніяково зізнаватися в скоєному, безглузда скромність не дозволяє похвалитися своєю роботою. Вони будь-що-будь прагнуть зберегти своє авторство в таємниці. Тому навіть в залі, де повним-повнісінько ножів і кинджалів, вбивця діятиме обережно. Інакше всі крамниці, де торгують ножами, були б завалені трупами. З цього випливає, що є вбивства такого типу, яким нам нізащо не запобігти. А нашого бідного поліціанта якраз і звинувачують за те, що ми не можемо їм запобігти. Якщо божевільний задумає вбити короля чи президента, ми безсилі. Не можна ж навіки вічні заховати короля у вугільний підвал, а президента возити в сталевій скрині. Той, хто не посоромиться прославитися вбивцею, все одно зуміє їх вколошкати. У цьому сенсі божевільний схожий на мученика, вони обоє – не від світу цього. Справжній фанатик здатен убити кого тільки йому заманеться.

Не встиг священик у відповідь і рота розкрити, як у залу ввалилася ватага комівожерів, жвава, як зграя дельфінів. Один із них, дужий сяючий чолов'яга з великою сяючою шпилькою в краватці, ошелешив залу гучним басом. На господаря готелю цей бас подіяв, як свист на собаку: він миттю з'явився і кинувся до гіганта, виявивши спритність, якої так і не вдалося домогтися від нього поліціанту в цивільному.

– Даруйте, пане Джукс, – стелився господар, посміхаючись і струшуючи кучерявим чубом. – У нас нині справ по горло, а рук бракує. Доводиться за всім наглядати самому.

Пан Джукс, величний галасун, наказав принести всім, у тому числі і догідливому господареві, по скляночці. Сам він був комівожером вельми поважної фірми, що торгує алкоголем, і, вочевидь, вважав, що в таких закладах всі мають танцювати під його дудку.

Гучним голосом він почав повчати господаря, як треба вести справи. Товариші пана Джукса слухали його з пошаною. Поліціант і священик сіли на низьку лаву біля столика віддалік і спостерігали, що відбувається, поки не настав момент, коли інспектору довелося рішуче втрутитися.

Пан Джукс все просторікував, а в барі з'явилися вже знайомі нам прибульці – дивовижного вигляду азіат у зеленому тюрбані та священик неоконформістської церкви, котрий примудрявся виглядати ще дивніше. З'явилися немов якісь злі духи, провісники біди. Їхня зловісна поява не залишилася непоміченою, її могли засвідчити і мовчазний, але меткий хлопчина, котрий дуже довго підмітав сходинки перед готелем (від зайвого завзяття він не страждав), і гладкий смаглявий бармен, і навіть сам медоточивий господар, зайнятий у цю мить балачкою.

Скептики не вгледіли б у цій появі жодної містики. Одягнений за священницькою модою пан із лев'ячою гривною був не хто інший, як преподобний Девід Прайс-Джонс, особа відома. Він проповідував не тільки на узбережжі, а звертав проповідь до всього світу, і девізом його

було: «За заборону міцних напоїв та очищення британців на нашій землі та за кордоном!» Оратор він був чудовий і діяв досить уміло. Одного разу йому спало на думку, до якої давно б дійшли поборники тверезості: якщо викорінення пияцтва – справа чудова, то й не гріх віддати належне пророку, котрий чи не першим оголосив війну клятому зіллю. Пан Прайс-Джонс листувався з найвизначнішими мусульманськими лідерами і врешті-решт схилив одного з них приїхати в Англію і почитати лекції про заборону алкоголю в Ісламі. (Ім'я мусульманина було Акбар, з додаванням безлічі неперекладних імен, які означали імена Аллаха.) Обидва непитущих ніколи раніше не бували в громадському барі, але потрапили туди завдяки випадку: зазирнули в добропорядну чайну кімнату, але їх перепроводили в перероблену залу. І все обійшлося б гладко, якби великому адепту тверезості по простоті душевній не заманулося підійти до стійки і попросити склянку молока.

Комівояжери застогнали. Люди вони доброзичливі, але це вже було занадто. «П'яний проспиться, а дурень – ніколи», «То приведіть йому корову», – почувся глузливий шепіт. Чудовий же пан Джукс, котрого власний успіх і коштовна шпилька в краватці зобов'язували відпускати жарти з перчиком, став обмахуватися, ніби ось-ось знепритомніє, і заволав:

– Що це зі мною роблять, а? Адже ж знають, що я людина слабка, здоров'я маю крихке. Мені лікар велів нерви берегти. Знають, а пхаються мені на очі і з невинним виглядом із винної склянки хлищуть молоко!

Преподобний Девід Прайс-Джонс уже звик осаджувати грішників на своїх проповідях. Тому й зараз він почав умовляти і дорікати, не збагнувши, що в такий веселій компанії проповідям не місце. Мусульманин же, прихильник утримання, вважав за краще утриматися і від промов, від чого його гідність тільки виграла. Можна сказати, що мусульманство в його особі здобуло мовчазну перемогу: азіат куди більше був схожий на справжнього джентльмена, ніж англійці-комівояжери, і його аристократична стриманість починала їх дратувати. А коли пан Прайс-Джонс похвалив цю стриманість, вони і зовсім розлютились.

– Скажіть мені, – репетував проповідник, роблячи широкий ораторський жест, – чому наш східний друг здатен подати нам, християнам, приклад справжнього християнського смирення? Чому навіть у негідному місці, де киплять ворожнеча і буйство, він демонструє взірць справжнього християнського милосердя, істинної чемності, реального благородства? Та тому, що хоча між нашими віровченнями й існують певні розбіжності, він приїхав із країв, де нечестиві рослини – хміль і виноградна лоза – ніколи не оскверняли...

І тут, у розпал сварки, з'явився найзавзятіший заводій у всій окрузі – червонопикий, сивочолий Джон Реглі. Зсунувши старомодного циліндра на потилицю, потрясаючи ціпком, як кийком, він вторгся в бар, як військо на ворожу територію.

Джон Реглі прославився, як дивак. Він належав до тієї плеяди диваків, котрі закидають редакції газет листами, але газети їх не друкують, і автори видають їх власним коштом у вигляді брошур, переповнених обуренням і помилками. Читачі зазвичай відправляють такі брошури прямісінько в кошик для паперів. Джон Реглі сварився то з поміщиками-консерваторами, то з радикалами з муніципалітетів, терпіти не міг банкірів і вічно чіплявся до якості товарів у крамницях, або в барах при готелях. Але сварка його плекалася не на порожньому місці: життя і звичаї графства були знайомі йому до тонкощів, до того ж його вирізняла рідкісна спостережливість. Навіть пан Вілз, власник готелю, тримався з ним люб'язно, бо розумів, що джентльменам такі примхи можна вибачати. Ні, він не запобігав перед ним, як перед поважним балакуном Джуксом, від котрого все ж залежали його прибутки. Просто він намагався не перечити старому буркотуну, бо боявся його гострого язика.

Побачивши Джона Реглі, господар висунувся з-за стійки і вкрадко спитав:

– Вам, пане, як зазвичай?

– Звісно, – пирхнув пан Реглі і лягнув циліндром об стійку. – Інше пійло в цьому закладі і слова доброго не варте. Часом мені здається, що якщо в Англії й залишилося щось англійське,

то це хіба що шеррі-бренді. Воно хоч вишнею пахне. А де ви нині знайдете пиво, яке пахне хмелем? Або сидр із запахом яблук? Або вино, яке хоч трохи нагадує виноград? У всіх шинках поять чортзна-чим. В іншій країні через такі шахрайства давно б сталася революція. А я вже знаю, як нас дурять. Дайте час – і я викрию всіх цих шахраїв. Люд аж зойкне. Я доб'юся, щоб нас перестали труїти кепським вином, і тоді...

Обачність, яку преподобний Девід Прайс-Джонс цінував понад усе, знову дала збій. Він необачно надумав схилити пана Реглі на свій бік, перейшовши від розмови про погані вина до твердження, що саме вино гріховне. Він знову поставив у приклад свого статечного товариша: до чого, мовляв, грубі звичаї англійців перед східними порядками. І що вже зовсім було не розумно, він завів мову про те, «що християнству не гріх перейняти дещо в інших релігій, і при цьому згадав Магомета». Тут вже й грянув грім.

– Хай йому грець! – заревів пан Реглі, котрий нічого від інших релігій переймати наміру не мав. – Отже, по-вашому, англієць не має права випити англійської пива? І все тільки тому, що в якийсь клятій пустелі якийсь паршивий Магомет заборонив пити вино?

Тієї ж миті інспектор одним стрибком опинився посеред зали. І дуже слушно – адже дивовижна зміна відбулася в поведінці цього східного джентльмена, котрий досі стояв зовсім незворушний, із стійкими та блискучими очима. У нападі християнського милосердя і чемності він, як тигр, підскочив до стіни, зірвав важкий кинджал і метнув його, наче камінь із праці. Кинджал встромився в стіну трохи вище від вуха пана Реглі. Без сумніву, якби інспектор Грінвуд не підоспів вчасно, і не смикнув мусульманина за руку, кинджал неодмінно вцілив би в старигана.

Патер Браун залишився сидіти, як сидів. Він скопив очі, і на губах його заграла ледь помітна посмішка, ніби він розгледів у цьому спалаху щось таке, що від усіх присутніх раніше було приховане.

Подальші події під силу втямити лише тому, хто взагалі здатен досягнути людей на кшталт Джона Реглі. Старий схопився і вибухнув гомеричним реготом, буцімто хтось відпустив дуже дотепний жарт. Куди й поділися вся сварка та роздратування! Запеклий пияк тепер споглядав на завзятого непитущого, котрий мало його не вбив, з напрочуд неприхованою симпатією.

– От трясця! – вигукнув він. – Уперше за двадцять років зустрічаю справжнього чоловіка!

– Маєте намір заявити в поліцію? – невпевнено запитав інспектор.

– У поліцію? Ще чого! Якби він не був непитущим, я б його ще й скляночкою пригостив. Так мені й треба, не варто було ображати його релігію. Куди вам, балакунам, до цього відчайдуха! Ви б не наважилися підняти руку на того, хто зачепить вашу віру. Та нехай би вже лише віра – до неї вам байдуже, але ж ви і за пиво своє не заступились!

– Раз уже він назвав нас балакунами, отже, мир і спокій відновлені, – шепнув патер Браун інспектору. – А мусульманин метнув кинджал аж ніяк не за адресою. Йому б краще потрапити у проповідника тверезості. Адже це він заварив усю кашу.

Тим часом господар навів лад у кімнаті, відведений для комівояжерів, і компанія стала перебиратися туди.

Офіціант знову наповнив склянки, поставив на тацю і пішов за гостями. Затримавшись біля шинквасу, патер Браун уважно оглянув усі склянки, що залишилися: з однієї преподобний Девід Прайс-Джонс пив злосчасне молоко, інший пах віскі. Священик озирнувся і побачив, що два диваки, шалений англієць і шалений мусульманин, прощаються один із одним. Пан Реглі тішився новим приятелем. Зловісний на вигляд мусульманин і далі був стриманий, але знаками дав зрозуміти, що на старигана не ображається. Здавалося, лихо всіх обминуло.

Потім патерові Брауну ще довелося згадати дружне прощання колишніх супротивників. Сталось це наступного ранку, коли священик, котрому належалося йти на службу в тутешню церкву, спустився зі своєї кімнати і, прямуючи до виходу, зазирнув у довгу залу, оздоблену в химерному східному стилі. По залі розлився білястий ранковий серпанок, кожен предмет

обстановки було видно з усією виразністю, і так само чітко було видно труп Джона Реглі. Скуй-овджений, скоцюрблений дідуган лежав у кутку, а з грудей його стирчав ніж із важким руків'ям.

У готелі ще спали. Намагаючись уникати галасу, патер Браун піднявся в кімнату інспектора Грінвуда, і скоро обидва приятелі мовчазно стояли біля трупа.

– Не будемо поспішати з висновками, – вимовив нарешті поліціант, – але і заплющувати очі на очевидне також не можна. Треба ж: ще вчора я казав саме про такі злочини. Пам'ятаєте нашу вчорашню розмову?

– Так-так, певна річ, – неуважно кивнув священик.

– Я тоді мав на увазі, що вбивству, яке задумав релігійний фанатик, запобігти неможливо. Адже цей азіат, мабуть, вважає, що, якби йому на шибеницю, то й бути відразу в раю: він же заступився за честь пророка.

– Та ніби все й так. Ви правильно розсудили, що тільки у нашого приятеля-мусульманина був привід кинутися з ножем на старого джентльмена. Іншим воно начебто ні до чого. Але, мені здається... – патер Браун зам'явся, кругле обличчя його стало непроникним.

– Що таке?

– Ви, мабуть, здивуєтесь, але, мені здається, – задумливо протягнув священик, – мені здається, не так уже й важливо, хто вдарив небіжчика ножем.

– Я щось ніяк не можу допетрати? Це що – нова мораль? Або стара казуїстика? Невже езуїти тепер потурають убивцям?

– Я ж не сказав, що нам немає діла до вбивці. Може статися, що ніж у старого всадив вбивця. А може, і зовсім інша людина. Адже від вбивства до удару ножем пройшло чимало часу. Ви, ймовірно, хочете зняти відбитки пальців із руків'я, але не надавайте їм великого значення. Схоже, комусь дуже було треба встромити в небіжчика ніж. Звісно, мета у нього була не дуже благородна, але все ж не вбивство. Правда, щоб у цьому переконатися, довелося б іще раз напустити на небіжчика когось із ножем.

Інспектор пильно подивився на співрозмовника:

– Це ви про...

– Це я про лікаря. Справжню причину смерті покаже розтин.

– Швидше за все, ви маєте рацію. Вже щодо ножа – це точно. Ну що ж, доведеться дочекатися лікаря. Хоча і так зрозуміло, що він підтвердить ваш здогад. Крові натекло зовсім небагато. Річ ясна: ножем вдарили в давно остиглий труп. Але навіщо?

– Вочевидь, аби звалити провину на мусульманина, – відповів патер Браун. – Це, певна річ, підлість, але все ж таки не вбивство. Хтось – не обов'язково вбивця – надумав навести тінь на ясний день.

– Таке мені й на гадку не спадало, – зізнався інспектор. – А чому, власне, ви так вирішили?

– Тому, що вчора, коли ми увійшли в цю моторошну залу, мене надзвичайно збентежила одна думка. Пам'ятаєте, як я сказав, що тут дуже легко вбити? Вам здалося, що я маю на увазі цю безглузду зброю, але я в цей час думав зовсім про щось зовсім інше.

Кілька годин поспіль інспектор і його напарник займалися розпитуваннями: хто побував у готелі впродовж останньої доби, хто його покинув, хто і що пив, чії склянки встигли вимити, а чий ще ні. Поцікавилися кожним, хто був хоч якось причетний до цієї справи. Приятелі докладали стільки зусиль, ніби отруту випив не один чоловік, а щонайменше тридцять.

Ось що вдалося встановити. Відвідувачі потрапляли в бар тільки через парадний вхід – всі інші через ремонт були завалені мотлохом. Від хлопчика, котрий підмітав сходи, не добилися нічого путнього. Він пам'ятав тільки, що до приходу дивовижного турка в тюрбані і проповідника тверезості відвідувачів як таких не було. Хіба що комівояжери зайшли «перехилити по скляночці нашвидкуруч», як у них це називалося. Але вони приперлися гуртом і доволі швидко пішли. За словами підлітка, один із них встиг перехилити свою скляночку швидше за

інших і пішов сам один. Однак господар і бармен це заперечували. Вони знали всіх комівояжерів в обличчя і пам'ятали кожен їхній крок.

Спершу гості пили та гомоніли в барі. Там, з вини їхнього верховоди пана Джукса, у них зав'язалася невелика дискусія з паном Прайс-Джонсом, а потім вони раптом натрапили на жвавіший диспут між паном Акбаром і паном Реглі. Потім їх запросили в спеціально відведену кімнату, туди ж офіціант забрав їхні переможні трофеї – склянки з напоями.

– Небагато ж ми дізналися, – зітхнув інспектор Грінвуд. – І вже, певна річ, сумлінні посудомийки, як годиться, перемили весь посуд, у тому числі і склянку старого Реглі. З нами, детективами, завжди так: через чужу старанність пропадають надаремно наші власні зусилля.

Патер Браун хитро всміхнувся:

– Знаю, знаю. Часом мені здається, що правила гігієни вигадані злочинцями. А може, охоронці гігієни й придумали злочин. Є такі, вони не зволікатимуть. Ось кажуть – злочинність звила гніздо в брудних кублах, у будинках з нечистою репутацією. Та якраз навпаки! У них нечиста репутація не тому, що там трапляються злочини, а тому, що вчинені там злочини виходять назовні. Якщо вже десь злочинність і звила гніздо, то в будинках бездоганно чистих, не заплямованих. Ні бруду немає, ні слідів на підлозі, склянка вимита – спробуй дізнатися, була там отрута чи ні. Якщо спиритні слуги ось так мимоволі знищують докази, то господареві нічого не варто безкарно вбити шістьох дружин і спалити їхні трупи? А якщо в будинку з'явиться хоч дешиця благословенного християнського багна – і вбивці буде непереливки. Може, я надто вихваляю неохайність, але справа ось у чому. Вчора я бачив на стійці одну склянку, якій треба було б дати лад. Її, звісно, вже вимили.

– Вважаєте, що це була склянка Реглі?

– Ні. Це була нічия склянка. Вона стояла поруч зі склянкою молока, і в ній залишалася ще порція віскі. Ми з вами віскі не пили. Господар, коли галасун Джукс зголосився його пригостити, попросив «ковточок джину». То чия ж це склянка? Ви ж не станете стверджувати, що шанувальник віскі переховувався під маскою мусульманина в зеленому тюрбані? Або що преподобний Девід Прайс-Джонс примудрився запити молоко алкоголем і навіть не помітив цього?

– Віскі пили комівояжери, – заперечив інспектор. – Вони завжди його замовляють.

– А якщо замовляють, то розраховують отримати своє замовлення, – сказав патер Браун. – Але вчора, коли офіціант забирав напої в іншу кімнату, цієї склянки ніхто не торкнувся.

– Може, офіціант забув про неї, – невпевнено припустив Грінвуд. – Забув, а в іншій кімнаті налив відвідувачеві нову.

Патер Браун похитав головою.

– Прийміть до уваги людську натуру. Я кажу про комівояжера. Одні називають людей такого типу «простолюдом», інші – «простими трударями». Це вже хто як до них ставиться. Для мене вони насамперед люди недалекі. Здебільшого це гарний народ: роз'їжджають у справах і чекають не дочекаються, щоб знову опинитися вдома з жіночкою та діточками. Трапляються й негідники – той має відразу кілька жіночок, цей обробив кількох дружин. Але головне в них – прямота. І вони завжди чомусь напідпитку. Не те щоб п'яні, а саме напідпитку – багато герцогів та оксфордських професорів порівняно з ними запеклі п'янички. У такому стані людина все навколо помічає й якщо помітить щось не те – не змовчить. Ви правильно звертали увагу, що коли людина напідпитку, будь-яка дрібниця може розв'язати їй язика. Варто барменові перелити пива, так що піна тече через край, жартівник кричить: «Тпру, Еммо!» або «Оце розщедрився!» Уявіть же, що вчора за столом в кімнаті для комівояжерів зібралося п'ятеро таких баляндрасників, а їм принесли тільки чотири склянки. Будуть вони мовчати? Та ні за що на світі! Вони здіймуть галас. Особливо той, кого обділили. Англієць, котрий належить до іншого типу, став би мовчки чекати, поки його обслужать. Але цей гиркне: «А про мене

забули?»), або «Гей, Джордже, гадаєш, я непитушим зробився?»), або «Слухай, Джордже, я ще зелений тюрбан не натягнув!» Але бармену вчора таких зауважень не робили. Тому я абсолютно впевнений, що із забутої склянки пив хтось інший – хтось, кого ми до уваги не взяли.

– Хто ж би це міг бути? – прозвучало питання.

– Ви спираєтесь лише на свідчення господаря та бармена і зовсім випустили з уваги слова ще одного свідка – хлопчика, котрий підмітав сходи. Він запевняє, що якийсь чоловік заходив учора в готель і майже відразу ж пішов. Можливо, він також був комівояжером, але не з тієї веселої компанії. Ні господар, ні бармен його не бачили – стверджують, що не бачили. Але він якось примудрився випити скляночку віскі «нашвидкуруч». Назвемо його для простоти Швидка Рука. Знаєте, інспекторе, я рідко втручаюся в вашу роботу. Знаю, що при всій своїй ретельності не зможу впоратися з нею краще вас. Мені ще ніколи не траплялося звертатися в поліцію з проханням почати розшуки, пуститися навздогін за злочинцем. Але сьогодні прошу вас саме про це. Знайдіть цього чоловіка. Розшукайте його хоч на дні морському. Поставте на ноги всю поліцію. Навіть якщо вам доведеться ганятися за ним по всьому світу – знайдіть цю Швидку Руку. Він нам дуже потрібен.

Грінвуд розпачливо схопився за голову:

– Що ми про нього знаємо? Тільки те, що незнайомиць швидкий на руку? Є у нього прикмети?

– На ньому був картатий шотландський плащ. І ще він сказав підлітку, що до ранку має бути в Единбурзі. Більше хлопчина нічого не знає. Мені здається, що поліції траплялося знаходити злочинців, про котрих було відомо ще менше.

– Ви берете цю справу так близько до серця, – здивовано помітив інспектор.

Священик спантеличено морщив чоло, немов і сам дивувався власній завзятості. Потім рішуче зронив:

– Здається, ви мене не зовсім розумієте. Життя кожної людини чогось варте. І ваше, і моє. Всі ми для чогось потрібні. Це є догмат, у який увірувати найважче.

Інспектор слухав уважно й явно дивувався.

– Богові є справа до нас. Чому – лише Йому відомо. Але тільки тому й існують поліціанти.

Правоохоронець так і не збагнув, з якого це дива Доля подбала про нього. А між тим патер Браун продовжував:

– У цьому сенсі закон справедливий. Якщо життя людини – не дрібниця, то й убивство – не дрібниця. Не можна дозволити, щоб творіння Боже, створене у великій таємниці, було у великій таємниці знищено. Однак, – це слово він вимовив із особливою рішучістю, – життя всіх людей рівноцінні винятково у вищому сенсі. А в земному житті вбивство значної людини часом не така вже й значна подія. Ось ви звикли розрізняти карні справи за їхньою важливістю. Наприклад, я, звичайнісінький, земний чоловічок, дізнаюся, що вбили не когось там, а прем'єр-міністра. Але що мені, звичайнісінькій, земній людині до глави уряду? Є він, немає його – яка різниця? Тому якщо сьогодні вколошкають прем'єр-міністра, перестріляють всіх політиків, невже ви думаете, що завтра не буде кому зайняти їхні місця й оголосити, що «уряд чудово розуміє всю серйозність проблеми і докладно вивчає шляхи її вирішення»? Не вартісні вони люди, сильні світу цього. Майже всі, про кого день у день пишуть газети, – не вартісні люди.

Тут голос патера Брауна посуворішав, священик встав і стукнув по столу, що було зовсім не в його натурі:

– Але Реглі – він дорого вартує! Таких людей мало, але ж вони могли б урятувати Англію. Похмурі, непохитні, вони – як дорожні покажчики на роздоріжжях історії. Якби ми подалися в тому напрямку, який вони вказують, то не скотилися б у трясовину крамарювання. Декан Свіфт, доктор Джонсон, Вільям Коббет⁷ – кожен із них мав славу буркотуна і відлюдька, зате

⁷ Семюел Джонсон (1709–1784) – англійський письменник, публіцист і лексикограф; Вільям Коббет (1762–1835) –

друзі в них були впевнені. І було від чого. Згадайте, як легко цей стариган із серцем лева пробачив своєму кривднику. На таку великодушність здатен лише відважний боєць. Старий подав приклад тієї самої християнської чесноти, про яку просторікував учора проповідник тверезості. Подав нам, християнам. І якщо такого праведника найпідлішим і найзагадковішим чином убивають, то це вже не дрібниці. Це справа такої великої ваги, що навіть найделікатніша людина скористається допомогою нашої поліції для розшуків убивці. Не перебивайте мене. Цього разу, я звертаюся до вас за допомогою.

І пошуки почалися. Уподобившись «маленькому капралові»,⁸ котрий колись послав військо і перетворив мало не всю Європу в театр бойових дій, маленький священник підняв на ноги всю поліцію королівства. Робота в поліційних дільницях і поштових відділеннях не вщухала навіть ночами. Поліція зупиняла машини, перехоплювала листи, шукала інформацію там і тут – тільки б напасти на слід чоловіка в шотландському плащі і з квитком до Единбурга, тільки б розшукати цього незнайомця без обличчя й імені.

Тим часом розслідування тривало. Висновок лікаря ще не надходив, але ніхто не сумнівався, що дідуган помер від отрути. Підозра, звісно, впала на шеррі-бренді, отже – й на готель.

– У першу чергу – на господаря, – похмуро уточнив Грінвуд. – Ох, і слизький, як мені здається, індивід. А може, не обійшлося і без прислуги. Взяти хоча б бармена. Він на всіх вовком дивиться. А Реглі був забіяка, хоч і не затятий. Мабуть, барменові від нього діставалося на горіхи. Але головний тут усе ж господар, отже, він і є підозрюваним номер один.

– Я так і знав, що ви його запідозрите, – сказав патер Браун. – Тому я і не схильний його підозрювати. Господар, слуги – це ж перше, що має прийти на гадку. І, мабуть, хтось на це розраховував. Ось чому я вирішив, що тут легко скоїти вбивство. Втім, підіть розпитайте господаря.

Інспектор пішов, а священник узявся за документи, які описували життя Джона Реглі. Повернувся інспектор швидко.

– Дива та й годі! – оголосив він. – Я було вирішив, що доведеться влаштувати цьому шахраєві перехресний допит, адже в нас проти нього немає жодних доказів. А він зі забобонного страху зовсім втратив голову та й виклав все, як на сповіді.

– Знаю, знаю, – кивнув патер Браун. – Саме так він утратив голову в ту мить, коли натрапив на труп Реглі і второпав, що старого отруїли в його готелі. Перелякавшись, він не вигадав нічого розумнішого, ніж прикрасити груди небіжчика турецьким ножом, аби підозра впала на «чорнопикого», як він, мабуть, висловився. Господаря можна звинуватити лише в одному – в боягузтві. Де йому вдарити ножом живу людину! Впевнений, що він навіть до мерця боявся підступити. Але набагато більше він боявся, що його звинуватять у злочині, якого він не скоював. Страх і вселив йому цей надзвичайно безглуздий вчинок.

– Вважаю, що годилося б іще розпитати бармена, – зауважив Грінвуд.

– Що ж, розпитайте. Але я переконаний, що ні господар, ні слуги до вбивства не причетні – адже все підлаштовано для того, щоб переконати нас в їхній причетності. А ви не переглядали матеріали про Джона Реглі? Дуже цікавий чоловік! Дай Боже, хтось іще візьметься написати його дивовижну біографію.

– Я вивчив усе, що може стосуватися справи, – відповів інспектор. – Реглі був удівцем. Якось ще за життя дружини він приревнував до неї одного шотландця, агента з продажу земельних ділянок, котрий опинився у цьому краї. Схоже, Реглі тоді вибухнув не на жарт. Подейкують, ніби шотландці були йому особливо ненависні після цього випадку. Може, через це він і... Ах, ось чому ви так недобре посміхаєтесь! Шотландець! І, мабуть, із Единбурга!

англійський публіцист та історик.

⁸ «Маленьким капралом» називали Наполеона Бонапарта.

– Дуже може бути, – погодився патер Браун. – Але, можливо, у нього були не тільки особисті причини не любити шотландців. Цікаво, що всі наші непримиренні торі, які протистояли гендлярській братії – вігам, носом вертіли від шотландців. Згадайте Коббета, доктора Джонсона. Свіфт відгукувався про шотландський акцент із убивчим сарказмом. Дехто навіть Шекспірові дорікає за те, що він ставився до шотландців із упередженням. Але упередження великих зазвичай пов'язані з їхніми переконаннями. А справа, як мені здається, ось у чому. Шотландці порівняно недавно перетворилися з бідних хліборобів у багатих промисловців. Діяльні та запозятливі, вони подалися на південь, вважаючи, що несуть із собою промислову цивілізацію. Вони і не знали, що на півдні вже давно існує сільськогосподарська цивілізація. А на землі їхніх пращурів сільське господарство хоч і процвітало, але цивілізованим не було... Поглянемо, як підуть справи далі.

– Багато ж ви дізнаєтеся, якщо станете розбирати покази свідків Шекспіра і доктора Джонсона! – усміхнувся поліціант. – Думка Шекспіра про шотландців слідство не просуне.

Священик підняв брову, немов його несподівано осяяло:

– Е, ні. Навіть думка Шекспіра може виявитися до речі. Шотландців він згадує не надто часто. Зате не пропускає нагоди пройтися по валлійцях.

Інспектор уважно стежив за виразом його обличчя і за незворушністю вгадував напружену роботу думки.

– Та що ви таке кажете! – вигукнув Грінвуд. – Який несподіваний поворот!

– Ви ж самі згадали про фанатиків, – почав пояснювати патер Браун. – Ви сказали, що фанатика ніщо не зупинить. Так ось: того дня в барі ми бачили найшаленішого, найбезглуздішого та найтупішого фанатика нашого часу. І якщо якийсь недоумкуватий навіженець, схилений на одній ідеї, здатен на вбивство, то я переконаний, що преподобний проповідник тверезості Девід Прайс-Джонс небезпечніший за всіх мракобісів Азії. До того ж, як я вже казав, його нещаслива склянка молока виявилася на стійці поруч із таємничою склянкою віскі.

– І це, по-вашому, має стосунок до вбивства? – ошелешено резюмував Грінвуд. – Я вже й не втямлю, жартуєте ви чи ні.

Але інспектор так і не встиг з'ясувати, що приховує незворушний вираз обличчя співбесідника. За стійкою бару задзенькотів телефон. В одну мить інспектор підлетів до апарата, схопив слухавку і вичавив вигук, звернений не до співрозмовника на іншому кінці дроту, а скоріше до всієї світобудови. Вслухаючись у кожне слово, він уривчасто кидав:

– Атож... Негайно приїжджайте... Якщо можете, прихопіть і його... Чисто спрацьовано. Вітаю.

Від стійки інспектор Грінвуд вийшов омолодженим. Він урочисто опустився на своє місце, вперся руками в коліна, глянув на священика і вимовив:

– Ніяк не збагну, патере Браун, як вам це вдалося. Ви вгадали вбивцю ще до того, як ми дізналися про його існування. Про нього і навіть чуток не було – так, лише якась суперечність у свідченнях. Ніхто в готелі його в очі не бачив, а хлопчик біля дверей – і той говорив про нього не надто переконливо. Це була навіть не людина, а тінь, що залишила на стійці порожню склянку. Але ми знайшли його.

Слуга Божий змінився на обличчі й устав, машинально стискаючи в руці документи, за які майбутні біографи Джона Реглі віддали б півжиття. Помітивши його здивування, інспектор поспішив підтвердити:

– Авжеж, ми спіймали Швидку Руку. Цей жевжик, виявляється, ще й ногами швидкий – ледь від нас не втік. Його щойно схопили. Він, не повірите, зібрався на риболовлю в Оркні. І тут немає ніякої помилки: це той самий шотландець, котрий крутив роман із дружиною Реглі. Це він у день вбивства заходив у бар випити шотландського віскі, а потім потягом вирушив в Единбург. І якби не ви, нізащо б нам його не впіймати.

– Я мав на увазі... – ошелешено почав було патер Браун, але в цю мить із вулиці долинув гуркіт, ревіння важких автомобілів, і перед очима приятелів вирости двоє чи троє кремезних поліціантів. Старшому серед них інспектор запропонував сісти, і він із втомленим і задоволеним виглядом всівся і захоплено зиркав на патера Брауна.

– Вбивця попався, сер, – оголосив він. – Ох, я вам скажу, який же це вбивця! Він і мене мало не закатрупив. Мені траплялося затримувати небезпечних злочинців, але такого шаленого – жодного разу. Як брикицьне мене в живіт – справжнісінький лошак. Вп'ятьох ледве його скрутили. Душогуб і є, можете не сумніватися.

– Де він? – спитав слуга Божий.

– У машині. Довелося одягти наручники. Ви б його краще не чіпали. Нехай втихомириться.

Патер Браун змарнів, наче з нього випустили повітря, і безсило опустився на ослін. Папери випурхнули у нього з рук, розлетілися по залі і лежали на підлозі, як сніг, що не розтанув навесні.

– Господи... Господи... – повторював священник, не знаходячи інших слів, аби висловити свій відчай. – Всевишній, знову зі мною така ж історія...

– Ви хочете сказати, що знову спіймали злочинця, – уточнив Грінвуд, але слуга Божий пирхнув, як сифон із содовою, що випускає останній струмінь.

– Я хочу сказати, – сказав патер Браун, – що це моя вічна біда. Не розумію, чому так відбувається. Я завжди намагаюся говорити прямо, а мої слова тлумачать криво і навскіс.

Грінвуду почав уриватися терпець:

– Чим ви цього разу невдоволені?

– Що б я не сказав, – ледь чутно прошепотів священник, – що б я не сказав, у моїх словах примудряються знайти такий сенс, який я в них зовсім не вкладав. Якось мені на очі потрапило розбите дзеркало, й я зауважив: «Щось сталося», а мені відказують: «Це ви правильно сказали, тут двійко шибеників затіяли бійку, й один утік у сад». А мені в голові не вкладається: хіба «щось сталося» і «затіяли бійку» – це одне й те ж? От уже не зустрічав таких висновків у старих підручниках логіки. Нині – той самий конфуз. Ви переконані, що шотландець убивця. Хай так, але хіба я це казав? Я тільки зауважив, що він нам потрібен. І не відмовляюся від своїх слів: потрібен. Потрібен конче. Адже для того, щоб розкрити цей мерзенний злочин, нам бракує лише свідка!

Поліціанти втупилися в патера Брауна. Схоже, такого повороту ніхто не очікував. А священник продовжував пояснювати:

– Цей безлюдний бар мені відразу не сподобався. Ні душі, заходь і роби, що заманеться. Господаря і бармена ми тут не застали. Коли вони взагалі навідувалися в бар до нашого приходу? З'ясувати, хто де того дня перебував, не мало сенсу – все одно ніхто не бачив, що відбувалося в залі до нашої появи. Але хтось у барі, безумовно, побував. Адже мав же був хтось налити шотландцеві віскі, а шотландець заходив сюди до нас. Отже, щоб дізнатися, чи справді хтось підсипав отруту в шеррі-бренді, треба спершу встановити, хто побував у барі і в який час. Здається, моє втручання вже викликало плутанину, і все ж я прошу вас ще про одну послугу. Зберіть у залі всіх, хто причетний до цієї історії. Якщо азіат ще не поїхав до Азії, то це неважко. Зніміть із бідолахи шотландця кайданки, запросіть сюди і попросіть розповісти, хто налив йому віскі, хто стояв за лядою і кого ще він бачив тоді в залі. Тільки шотландець може витлумачити, що відбувалося в барі в той час, коли вбивця підсипав у пляшку отруту. Ми можемо покластися на його щирість.

– Отже, без слуг не обійшлося? – здивувався Грінвуд. – Але ж ви самі визнали, що господар – не вбивця. Ви що, бармена підозрюєте?

– Не знаю, – байдуже відповів священник. – Я ні за кого не поручуся, навіть за господаря. І про барменів поки що нічого сказати не можу. А господар хоч і не вбивця, але певні грішки

в нього, гадаю, є. Я твердо знаю, що на всьому білому світі є тільки один надійний свідок того, що сталося. Його я й просив вас розшукати хоч би й на дні морському.

Коли всі присутні в барі в день вбивства були зібрані, в залу, широко і незграбно ступаючи, увійшов таємничий шотландець. Зовнішність у нього була і справді майже демонічна: високий, вузьколиций, вилицюватий, руде волосся росло пучками, а погляд показував недобру посмішку. Він носив не тільки шотландський плащ, а й вовняну шапочку.

Певна річ, безпричинний арешт будь-кого виведе з себе, а шотландець був міцний горішок – такі без бою не здаються. Не дивно, що у нього вийшла сварка із задиракою Реглі. Не дивно і те, що поліціанти, зіткнувшись із лютим опором, визнали шотландця справжнісіньким душогубом. Насправді ж шотландець, за його власними словами, був поважним фермером із Абердиншира і звався Джеймс Грант. З першої ж миті не тільки патерові Брауну, але і досвідченому інспектору Грінвуду стало ясно: шотландець при арешті буянив не тому, що боявся помсти, а тому, що був ображений.

– Ми потривожили вас, пане Грант, – почав пояснювати інспектор, – аби з вашою допомогою прояснити одну-єдину суттєву обставину. Я глибоко шкодую про ті неприємності, яких ми вам несамохіть завдали, але не сумніваюся, що ви не відмовите в допомозі правосуддю. За нашою достовірною інформацією, на днях ви заходили в цей бар одразу ж після його відкриття, о пів на шосту, щоб випити скляночку віскі. Нам необхідно встановити, хто саме перебував тоді в барі – господар, бармен чи хтось із обслуги. Чи бачите ви серед присутніх людину, котра того дня подала вам віскі?

– Аякже, – пан Грант уважно озирнувся і похмуро посміхнувся. – Такого здорованя і не впізнати. У вас у готелі всі слуги такі пихаті?

Інспектор і бровою не повів, обличчя ж священника залишилося непроникним, але багато хто насторожився: бармен був не такий уже й здоровань і зовсім не пихатий, а господар – той і зовсім коротун.

– Вам лише треба вказати бармена, – непохитним голосом сказав інспектор. Ми його, звісно, знаємо, але вам слід упізнати його без чужої підказки. Отже...

– Та ось же він, – буркнув шотландець і показав на пана Джукса. Ватажок комівояжерів із слонячим ревінням схопився з місця, і в ту ж мить троє поліцейських вчепилися в нього, як пси в дикого звіра.

– Все дуже просто, – пояснив потім патер Браун. – Я вже вам розповідав, що, як тільки ми увійшли в порожній бар, я відразу відчув – щось не гаразд. Бармен залишив своє господарство без нагляду, а отже, й я, і ви, будь-хто, кому заманеться, може спокійнісінько зайти за стійку і підсипати отрути в будь-яку пляшку. Вигадливий отруйник буде діяти так, як учинив Джукс: принесе пляшку з отруєним вином, а тут раз – і підмінить. Для Джукса це не дуже складно, він торгує вином і постійно возить свій товар із собою. Немає нічого простішого – заздалегідь всипати отруту в таку ж пляшку шеррі-бренді, які тримають в цьому закладі, і непомітно її підмінити. Правда, при цьому слід дотриматися однієї не складної умови. Якщо отруїти пиво чи віскі, відвідувачі будуть вмирати пачками. Отже, отруїти треба було напій, шанувальників якого, як кіт наплакав – хіба що один дивак. Це так само безпечно, як отруїти жертву в її власному ж будинку, навіть ще безпечніше. Всі підозри неминуче впадуть на готель, і якщо хтось здогадається, що у всьому винен один із сотні відвідувачів, довести це не вдасться ні за що на світі. А справжній вбивця залишиться в тіні і щасливо уникне відплати.

– Навіщо ж йому взагалі знадобилося вбивати? – поцікавився інспектор.

Патер Браун встав і почав діловито підбирати папери, які впустив у хвилину подиву.

– Дозвольте звернути вашу увагу, – з посмішкою сказав він, – на матеріали для майбутньої книжки про життя і творчість покійного Джона Реглі. А краще згадайте його власні слова. Пам'ятаєте, як він погрожував вивести на чисту воду шинкарів? Йшлося про звичайнісіньку аферу – незаконну обгородку між власником і постачальником, унаслідок якої заклад набуває

монополію на торгівлю алкоголем у всій окрузі. Не те щоб шинок потрапляв у рабську залежність від постачальника, бо від таких махінацій страждали тільки відвідувачі. Якби Реглі виконав свою погрозу, дійшло б до суду. І тоді хитрий Джукс, слушної миті, коли бар був порожнім, проник за шинквас і підмінив пляшку. Як на гріх, у цей же час у барі з'явився незнайомиць у шотландському плащі і зажадав віскі. Джуксові нічого не залишилося, як прикинутися барменом та обслужити клієнта. На його щастя, відвідувач впорався з віскі «нашвидкуруч».

– А ви нашвидкуруч розкрили злочин, – підхопив Грінвуд. – Треба ж було відчувти недобре в абсолютно порожньому барі! Ви з самого початку підозрювали Джукса?

– Він розмовляв, як багатій, – ухильно відповів патер Браун. – А знаєте, яким голосом промовляють багаті люди? Я й задумався: ці чесні хлопці заледве зводять кінці з кінцями, а Джукс розмовляє таким мерзенним голосом, немов у нього грошей повні лантухи. А коли я помітив його шпильку з великим блискучим каменем, я вже не сумнівався, що він шахрай.

– Тому що камінь фальшивий? – недовірливо спитав Грінвуд.

– Ні, тому що він справжній, – відповідав патер Браун.

Людина в пасажі

Двійко осіб одночасно вступили у вузький пасаж, що йде уздовж театру «Аполлон» у дільниці Адельфея. Передвечірні вулиці щедро заливало м'яке невагоме світло сонця, що заходить. Проїзд був досить довгий і темний, і в протилежному кінці кожен розрізняв лише темний силует іншого. Але і з цього чорного контура вони відразу один одного впізнали, бо зовнішність обох була дуже помітна, а вони ще й люто ненавиділи один одного.

Вузький пасаж сполучав одну з крутих вулиць Адельфеї з бульваром над річкою, що віддзеркалює всі фарби західного неба. Один бік проїзду творила глуха стіна – у цьому будинку містився старий зубожілий ресторан при театрі, в цю годину зачинений. По інший бік у пасаж у різних його кінцях виходили двоє дверей. Ні ті, ні інші не були звичайним службовим входом до театру. Це були особливі двері, для обраних виконавців, і тепер ними скористалися актор та акторка, котрі грали головні ролі в шекспірівській виставі. Такі персони люблять, коли у них є свій окремий вхід і вихід, аби приймати чи уникати відвідувачів.

Двоє чоловіків, про яких іде мова, без сумніву, можна було б зачислити до таких відвідувачів. Двері на початку пасажу були добре їм знайомі, й обидва розраховували, що вони зовсім не замкнені, бо підійшли до них кожен зі свого боку однаково спокійні й упевнені. Однак той, хто просувався з далекого кінця проїзду, крокував швидше, і заповітних дверей обоє досягли в одну й ту саму мить. Вони обмінялися чемними поклонами, трохи помовчали, і нарешті той, хто йшов швидше і, вочевидь, вирізнявся не таким терплячим характером, постукав.

У цьому, і в усьому іншому також, вони були повною протилежністю один одному, але про жодного не можна було сказати, що він у чомусь поступається іншому. Якщо згадати їхні особисті чесноти, обидва були вродливі, аж ніяк не бездарні і таки популярні. Якщо означити їхнє становище в суспільстві, то обидва перебували на вищому його щаблі. Але все в них – від слави і до зовнішності – було не до порівняння і зовсім несхоже.

Сер Вілсон Сеймур належав до числа тих поважних осіб, чия вага в суспільстві відома всім посвяченим. Чим глибше ви проникаєте в коло адвокатів, лікарів і тих, хто вирішує державні справи, і людей вільної професії, тим частіше зустрічаєте сера Вілсона Сеймура. Він – єдиний притомний чоловік у безлічі безглузких комісій, які розробляють різноманітні проекти – від реформування Королівської академії наук до введення біметалізму для процвітання Британії. В усьому ж, що стосувалося мистецтва, могутність його не знала меж. Його становище було таким винятковим, що ніхто не міг збагнути, він іменитий аристократ, який протегує мистецтву, чи знаменитий художник, котрому протегують аристократи.

Але варто було побалакати з ним п'ять хвилин, і ви тямали, що, по суті, він наказував вам усе ваше життя.

Зовнішність у нього теж була видатна, звичайна, але виняткова. До його шовкового циліндра не міг би прискіпатися і найсуворіший знавець моди, проте цей капелюх був не такий, як у всіх, – дещо вищий, і ще додавав своєму власнику зросту. Високий і стрункий, він легко пригнувся, однак, зовсім не видавався кволим, навпаки. Сріблясто-сиве волосся не робило його дідуганом, він носив його довшим, ніж годиться, але від того не здавався жіночним, воно було хвилясте, але не накручене. Загострена борідка додавала йому мужності, як адміралам на похмурих портретах пензля Веласкеса, якими був обвішаний його будинок. Сірі рукавички більше віддавали блакиттю, а ціпок із срібною головою був довшим за десятки інших, якими помахували і хизувалися в театрах і ресторанах.

Другий чоловік був не такий високий, однак ніхто не назвав би його малорослим, зате кожен би помітив, що він міцної статури та гарний на вигляд. Волосся й у нього було кучеряве, але світле, коротко стрижене. А голова – міцна, масивна: такий пробиває двері, як сказав Чосер про свого мельника. Військові вусики і широкі плечі видавали в ньому солдата, хоча

такий відкрито-пронизливий погляд блакитних очей швидше притаманний морякам. Обличчя в нього було майже квадратне, і підборіддя, і плечі, навіть маринарка і та квадратна. І вже, певна річ, скажена школа карикатуристів не втратила нагоди, – пан Макс Бірбом зобразив його у вигляді геометричної фігури з четвертої книги Евкліда.

Бо також він був відомою особою, хоча успіх його був зовсім іншого стибу. Щоб почули про капітана Катлера, про облогу Гонконгу і знаменитий китайський похід, зовсім не було потрібно належати до вищого світу. Про нього паякали всі й усюди, портрет його друкувався на поштових листівках, картами та схемами його боїв рясніли ілюстровані журнали, пісні, складені на його честь, виконувалися мало не в кожній програмі мюзик-холу і мало не на кожній шарманці. Слава його, можливо, не настільки довговічна, як у сера Вілсона, була куди ширша, загальнодоступніша та невибагливіша. У тисячах англійських сімей його ставили настільки ж високо, як Нельсона. Проте, сер Вілсон Сеймур був значно впливовішим.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.